

Pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim postupcima (*de lege lata* i *de lege ferenda*)

UDK 347.921.6
342.7

Sažetak

Postojanje pravnozaštitnog sistema i slobodan pristup pravosuđu temeljni su preduvjeti efikasnog ostvarivanja pojedinačnih prava, ali angažiranje državnog aparata pred korisnika postavlja i financijske zahtjeve u smislu obveze plaćanja troškova postupka. Kako bi se izbjeglo da samo oni koji raspolažu financijskim sredstvima mogu pokrenuti i voditi postupke, pravni sustavi siromašnim građanima nude pomoć u pokrivenju troškova.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć danas se sve više prepoznaje kao bitna komponenta jednog od ljudskih prava - prava na pristup pravosuđu. Ono se štiti u dokumentima međunarodnih organizacija (Vijeća Europe, Europske unije) predstavljenim u ovom radu. Usporednopravna metoda reguliranja zastupljena je analizom zakonskih tekstova Slovenije, Litve i Finske.

U radu se obrađuju pretpostavke i postupak ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć u Republici Hrvatskoj prema stanju propisa *de lege lata*, te se ukazuje na nedostatke postojećih rješenja. U posljednjem dijelu autor se kritički osvrće na Nacrt prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći čiji se sadržaj, u očekivanju da se usvoji kao zakonski tekst, ovdje analizira.

Ključne riječi: pravo na pristup sudu, pravna pomoć, pravo na tužbu.

1. Uvod

Jedna od komponenti prava na pravično suđenje je i pravo svakog pojedinca na pristup sudu (*access to justice*).¹ No, za ostvarivanje ovoga prava nije dovoljno samo uspostavljanje sudskog aparata i propisivanje zabrane diskriminacije, već je potrebno i aktivno djelovanje države na uklanjanju stvarnih prepreka koje siromašne slojeve građanstva priječe u ostvarivanju i zaštiti prava. Te prepreke mogu se sastojati u nemogućnosti pokretanja i

¹ Barić, S., Pravna pomoć i neprofitne organizacije u Republici Hrvatskoj s posebnim osvrtom na iskustva RI-Centra i Klinike Pravnog fakulteta u Rijeci, Rijeka, ZPFR, vol. 25, 2/2004, str. 935-936.

vođenja postupka zbog nedovoljnog obrazovanja, nepoznavanja kompliciranog pravnog sustava, prohibitivnih troškova i slično.

Stoga se zbog zaštite ugroženih slojeva u modernim pravnim sustavima uspostavlja sistem pružanja besplatne pravne pomoći potrebitima. Država na sebe preuzima plaćanje određenog dijela ili cjelokupnog iznosa troškova pravne pomoći, osigurava dobivanje pravnih savjeta i plaća stručnog punomoćnika stranci.

Na sljedećim stranama pokušat ćemo analizirati koje su pretpostavke i opseg prava na besplatnu pravnu pomoć u Republici Hrvatskoj te udovoljavaju li postojeća, pa i buduća rješenja, zahtjevima postavljenim u međunarodnim izvorima stranka kojih je i naša država.

2. Pravo na besplatnu pravnu pomoć u pravnim izvorima međunarodnih organizacija

2.1. Vijeće Europe i pravo na besplatnu pravnu pomoć

Vijeće Europe kao najstarija regionalna organizacija europskih država pravo na besplatnu pravnu pomoć uređuje u nizu izvora. Pored Europskog sporazuma o međudržavnom prijenosu zahtjeva za besplatnu pravnu pomoć,² te preporuka i rezolucija s neobvezujućim učinkom,³ najvažniji ugovor kojim se regulira područje besplatne pravne pomoći je Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: Europska konvencija) iz 1950. godine s pratećim protokolima, a njen tekst izvor je prava i za Republiku Hrvatsku.⁴

Europska konvencija pravo na besplatnu pravnu pomoć odvjetnika izričito predviđa samo za optuženike, ako to nalažu interesi pravde i materijalni status optuženika.⁵ Pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim postupcima Konvencijom nije izričito zajamčeno. Stoga se kao poseban izvor prava za civilne postupke primjenjuje odluka Europskog suda za ljudska prava u slučaju Airey protiv Irske.⁶ U slučaju Airey Sud je ocijenio da postoji povreda čl. 6. Konvencije (pravo svakog da neovisan i nepristran sud, pravično, javno i u razumnom roku odluči o pravima i obvezama građanske naravi) ako su troškovi postupka takvi da priječe efikasnu zaštitu prava pred nacionalnim sudovima. Činjenicu da stranke pritom imaju postulacionu sposobnost Sud nije smatrao odlučujućom. Obveza je država članica, stajalište je Suda, osigurati besplatnu pravnu pomoć uvijek kada je to neophodno za učinkovitu zaštitu građanskih prava i obveza, neovisno o mogućnosti stranke da se sama zastupa.⁷

² Sporazum (European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid, tekst objavljen na Internet stranici Vijeća Europe: <http://conventions.coe.int>, 20. veljače 2006.) omogućava građanima s redovnim boravištem u jednoj od država-stranaka da zahtjev za pružanjem besplatne pravne pomoći podnesu u državi svog redovnog boravišta i onda kada se postupak vodi u drugoj državi-stranci ugovora. Zahtjev su otpremna tijela obvezna prosljediti besplatno uvijek kada se radi o građanskim, upravnim ili trgovačkim predmetima. Republika Hrvatska uz još samo 12 članica Vijeća Europe nije strankom Sporazuma.

³ Vidi npr. Rezoluciju (78) 8 o besplatnoj pravnoj pomoći i pravnom savjetu, Preporuku (93) 1 o učinkovitom pristupu pravosuđu i pravdi za socijalno ugrožene, Rezoluciju (76) 1 o pravnoj pomoći u građanskim, privrednim i upravnim stvarima, ili Preporuku (81) 3 o mjerama za olakšanje pristupa pravdi. Tekst preporuka i rezolucija dostupan na: <http://conventions.coe.int>, 20. veljače 2006.

⁴ Republika Hrvatska članica je Vijeća Europe od 6. studenog 1996., a Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ratificirala je 5. studenog 1997. Vidi NN MU br. 18/97., 6/99. i 8/99. (ispr.); te ratifikacija dodatnih protokola u NN MU br. 14/02., 13/03., 9/05. i 1/06.

⁵ V. čl. 6. st. 3. Konvencije.

⁶ Predmet Airey v. Ireland, (11. 9. 1979.), Serie A, br. 32. Tekst dostupan na: <http://www.echr.coe.int/echr>, 17. veljače 2006.

⁷ Naime, gospođa Airey željela je na irskom Visokom sudu (High Court) ishoditi rastavu od stola i postelje (razvod braka po irskim propisima nije dopušten). Zbog niskih primanja (oko 40 £ tjedno) i visokih troškova postupka

Pitanja vezana uz primjenu besplatne pravne pomoći pojašnjena su kasnijim presudama. Tako je Sud obvezao države članice da osiguraju jednakost podnositelja pred zakonom,⁸ da zahtjev da tražitelj izvan svake sumnje dokaže nizak materijalni status predstavlja povredu Konvencije,⁹ da odvjetniku koji pruža besplatnu pravnu pomoć mora biti ostavljeno dovoljno vremena za pripremu,¹⁰ da se besplatna pravna pomoć mora osigurati u svim stupnjevima postupka¹¹ te da je dopušten zahtjev za povrat odobrenih i utrošenih sredstava za plaćanje besplatne pravne pomoći u slučaju poboljšanja materijalnih prilika korisnika.¹² Protiv Republike Hrvatske pred Europskim sudom još nije pokrenut ni jedan spor sa zahtjevom za utvrđivanjem povrede prava na pristup sudu zbog (ne)postojanja ili (ne)odobravanja besplatne pravne pomoći.

2.2. Djelatnost Haške konferencije za međunarodno privatno pravo i pravo na pristup pravosuđu

Haška konferencija za međunarodno privatno pravo pravom na besplatnu pravnu pomoć bavila se u širem kontekstu ujednačavanja prava na pristup pravosuđu za domaće državljane i strance. Kao osobito značajne konvencije ističu se: Haška konvencija o građanskom postupku (od 1. ožujka 1954.)¹³ te Konvencija o olakšanju međunarodnog pristupa sudovima.¹⁴ Obje konvencije izvori su prava u Republici Hrvatskoj.

Haška konvencija o građanskom postupku jamči jednakost u ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć strancima i domaćim državljanima.¹⁵ Konvencija o olakšanju međunarodnog pristupa sudovima pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim i trgovačkim predmetima uz poveznicu državljanstva širi i na osobe s redovnim boravištem u jednoj od država ugovornica.¹⁶ Procedura traženja sudske pomoći označena je kao hitna, no nedostatak Konvencije je što nisu postavljeni i vremenski rokovi u kojima postupak treba biti dovršen.

2.3. Europska unija

Dugogodišnja praksa i duboka ukorijenjenost prava na besplatnu pravnu pomoć u zakonodavstvima većine država Europske unije osnovni je razlog zbog kojeg se tijela Unije

(oko 500-700 £ u slučaju neosporene, a 800-1200 £ u slučaju osporene tužbe) koji uključuju sudske pristojbe i visoke odvjetničke nagrade, nije uspjela angažirati odvjetnika koji bi je zastupao. Ona sama imala je pravo samostalno zastupati svoj slučaj, no zbog zamršenog i vrlo formalističkog postupka tvrdila je da je pravo na samozastupanje samo virtualne naravi. Naprotiv, irska je vlada kao tuženik smatrala da je postojanje postulacione sposobnosti dovoljno da ne postoji povreda čl. 6. Presudom je Sud usvojio tužbeni zahtjev gospođe Airey i utvrdio postojanje povrede čl. 6. u vezi s čl. 14. Konvencije (postojanje diskriminacije s obzirom na imovinski status).

⁸ Predmet *Artico v. Italy* (13. 5. 1980.), Serie A, br. 37. Tekst dostupan na: <http://www.echr.coe.int/echr>, 19. veljače 2006.

⁹ Predmet *Pakelli v. Federal Republic of Germany* (25. 4. 1983.), Serie A, br. 64. Vidi: <http://www.echr.coe.int/echr>, 18. veljače 2006.

¹⁰ Predmet *Goddi v. Italy* (9. 4. 1983.), Serie A, br. 76. Tekst odluke na: <http://www.echr.coe.int/echr>, 19. veljače 2006.

¹¹ Predmet *Granger v. U.K.* (28. 3. 1990.), Serie A, br. 174. i *Boner v. U.K.* (28. 10. 1994.), Serie A, br. 300-B. V. <http://www.echr.coe.int/echr>, 19. veljače 2006.

¹² Predmet *Croissant v. Germany* (25. 9. 1992.), Serie A, br. 237-B. Tekst presude dostupan na: <http://www.echr.coe.int/echr>, 19. veljače 2006.

¹³ Sl. I. SFRJ MU br. 6/62., te notifikacija Republike Hrvatske u NN MU br. 4/94.

¹⁴ Sl. I. SFRJ MU br. 4/88., te notifikacija Republike Hrvatske u NN MU br. 4/94.

¹⁵ Čl. 20. Haške konvencije o građanskom postupku.

¹⁶ Čl. 1. Konvencije o olakšanju međunarodnog pristupa sudovima.

ovim bave u manjoj mjeri. Slično kao kod haških konvencija, i ovdje je osnovni cilj postizanje jednakosti između građana EU. Kao osnovni izvor prava izdvajaju se dvije direktive Europske komisije.

Direktiva 2000/43 (o provođenju načela jednakog tretmana osoba neovisno o rasnom i etničkom porijeklu)¹⁷ potiče države članice na dijalog s nevladinim udrugama te uključivanje civilnog sektora u onome dijelu gdje država zbog nedovoljnih financijskih i ljudskih kapaciteta nije u objektivnoj mogućnosti zadovoljiti potrebe građana za besplatnom pravnom pomoći.¹⁸

Direktiva 2002/8 (za olakšanje pristupa pravosuđu u međudržavnim sporovima uspostavljanjem minimalnih zajedničkih pravila za pravnu pomoć u takvim sporovima)¹⁹ odnosi se na slučajeve gdje jedna od stranaka u sporu ima prebivalište u jednoj državi članici, a parnicu ili ovrhu vodi pred sudom u drugoj državi članici. I takvoj stranci daje se pravo na besplatnu pravnu pomoć. O njoj na temelju prihoda, imovine i obiteljskih prilika stranke odlučuje sud pred kojim se vodi postupak. Pravna pomoć obuhvaća pravne savjete, pomoć u sastavljanju pismena, zastupanje pred sudovima, prijevode isprava, pomoć lokalnog odvjetnika i troškove sudskih pristojbi.²⁰

Osim Direktiva, kao neobvezujuće izvore prava EU spominjemo i Zaključke Europskog vijeća iz Tamperea,²¹ Povelju temeljnih prava Europske unije²² i Zelenu knjigu Komisije.²³

3. *Besplatna pravna pomoć u zakonodavstvu Republike Hrvatske - de lege lata*

O stvaranju sustava pružanja besplatne pravne pomoći u Republici Hrvatskoj počelo se razmišljati tek nedavno. Naime, prijelaz sa socijalističkog na kapitalističko državno uređenje sa sobom je donio i brojne sistemske promjene u pravosuđu koje su rastom troškova postupka, uvođenjem novih formalnosti, a osobito ukidanjem besplatne pravne pomoći u sudovima,²⁴ dovele do otežanog pristupa pravosuđu za manje obrazovane i siromašne slojeve. Što se visine materijalnih izdataka koji svaki sudski postupak nosi tiče, stranke su u posljednje dvije godine došle u još teži položaj nego što je to bilo ranije. Tomu postoje dva osnovna uzroka: donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku

¹⁷ Direktiva 2000/43 (Council Directive 2000/43 of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin), objavljena je u Official Journal of the European Communities, L 180/22, od 19. 7. 2000.

¹⁸ Vidi t. 23. i 24., te čl. 7. i 12. Direktive.

¹⁹ Direktiva 2002/8 (Council Directive 2002/8 of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes), objavljena u Official Journal of the European Communities, L 26/41, od 31. 1. 2003.

²⁰ Čl. 3., 5., 7. i 8. Direktive.

²¹ V. t. 5. i 30.; Tampere, European Council-Presidency conclusions - on 15 and 16 October 1999., <http://www.ue.eu.int>, 26. veljače 2006.

²² Povelja temeljnih prava Europske unije (Charter of Fundamental Rights of the European Union, objavljena u Official Journal of the European Communities, C 364, od 18. 12. 2000.) u čl. 47. st. 3. izričito navodi da u svrhu osiguranja učinkovitog pristupa sudovima osobe ograničenog imovinskog i dohodovnog statusa imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć.

²³ Zelena knjiga (Green paper from the Commission: legal aid in civil matters - the problems confronting the cross-border litigant) služila je kao priprema za donošenje Direktive 2002/8. Tekst dostupan na: <http://europa.eu.int>, 26. veljače 2006.

²⁴ Čl. 24. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima (NN br. 100/96.) ukinut je dotadašnji čl. 103. koji je nalagao sudovima da u uredovne dane pružaju usmene pravne savjete građanima. Osobama koje su ispunjavale kriterije da budu oslobođene od sudskih pristojbi, pravna pomoć pružala se i uzimanjem na zapisnik tužbi, prijedloga, pravnih lijekova i drugih izjava i priopćenja. Ovakvo pružanje besplatne pravne pomoći već se u početku predviđelo kao privremeno, dok županije ne ustroje ured za pružanje javne besplatne pravne pomoći (predviđen rok bio je 31. prosinca 1994.). Uredi ni danas nisu ustrojeni, a zakonodavac nije smatrao da pružanje pravne pomoći od strane sudova treba nastaviti, već je ona jednostavno ukinuta.

(dalje: ZPP)²⁵ te donošenje nove Tarife o nagradama i naknadi troškova odvjetnika (dalje: Tarife).²⁶

3.1. Dopusćeni punomoćnici stranaka i izmjene ZPP-a

Pokretanje sudskog postupka znači suočavanje s kompliciranom, neizvjesnom, često dugotrajnom i materijalno iscrpljujućom parnicom. Brojni su troškovi koje stranka, želi li uspješno voditi spor, mora predujmiti: od troškova pripreme i predaje podnesaka, fizičkog dolaska stranaka i svjedoka na sud, troškova izvođenja dokaza sve do troškova zastupanja.

Prema našem postupovnom zakonodavstvu stranka koja ima parničnu sposobnost ima i postulacijsku sposobnost. Ona može u postupku samostalno, bez punomoćnika, poduzimati parnične radnje.²⁷

Sve do novele ZPP-a iz 2003. godine kao zastupnik stranke mogla se pojaviti bilo koja poslovno sposobna osoba, pod uvjetom da se ne bavi nadripisarstvom.²⁸ Nadripisarima sud je bio ovlašten uskratiti daljnje zastupanje.²⁹ Zakon nije postavljao nikakvih uvjeta glede stručnih sposobnosti i obrazovanja punomoćnika pa je izbor stranaka bio potpuno slobodan.

Sadašnji tekst ZPP-a, nakon mnogo diskusija o oportunisti čak i potpunog oduzimanja postulacijske sposobnosti strankama, usvaja kompromisno rješenje.³⁰ Stranke su i dalje ovlaštene samostalno poduzimati sve parnične radnje, no za punomoćnika mogu izabrati, u pravilu, isključivo odvjetnika.³¹ Usto, pravo na naplatno pružanje pravne pomoći - no samo za pružanje pravnih savjeta i mišljenja - podijeljeno je profesorima i docentima pravnih predmeta na sveučilištima u Republici Hrvatskoj.³²

ZPP, dakle, usvaja kompromisno rješenje koje strankama ostavlja mogućnost samostalnog zastupanja, ali sužava krug mogućih punomoćnika. Jedan od razloga za prihvaćanje ovog stanovišta je i, smatra Šumanović, izbjegavanje akcija koje bi bile nužne da je usvojen princip obveznog zastupanja stranaka kao: propisivanje odvjetničke tarife zakonom, maksimiranje iznosa odvjetničkih nagrada, uspostavljanje posebnog sistema

²⁵ Zakon o parničnom postupku, Sl. l. SFRJ br. 4/77., 36/77., 36/80., 69/82., 58/84., 74/87., 57/89. i 27/90; te NN br. 34/91., 53/91., 91/92., 58/93., 111/99., 88/01. i 117/03. Kada se u ovom tekstu govori o izmjenama i dopunama ZPP-a upravo se misli na posljednje izmjene objavljene u NN br. 117/03.

²⁶ NN br. 91/04.

²⁷ Postulacijska sposobnost se u pravnoj teoriji definira kao svojstvo parnično sposobne osobe da može osobno, bez posredovanja izabranog zastupnika, poduzimati parnične radnje s relevantnim procesnopравnim učinkom. V. Triva, S., et al., Rječnik trgovačkog prava, Zagreb, Masmedia, 1997., str. 341.

²⁸ Nadripisarstvo je kazneno djelo opisano u čl. 310. Kaznenog zakona (NN br. 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 105/04. i 84/05.).

²⁹ Za uskratno daljnjeg zastupanja nije bilo potrebno da je zastupnik stranke ranije osuđen za kazneno djelo nadripisarstva. Prema stajalištu sudske prakse bila je dovoljna vjerojatnost, utvrđena od suda u građanskoj parnici pred kojom se nadripisar kao zastupnik pojavio, da se on naplatno i za nagradu bavi neovlaštenim pružanjem pravne pomoći. O tome više u: Marić, M., Nekoliko pitanja oko zabrane zastupanja nadripisarar, Zagreb, Naša zakonitost, br. 4/89, str. 542-544.

³⁰ Početni prijedlog nalagao je obvezatno zastupanje stranaka po odvjetnicima pred općinskim i trgovačkim sudovima u svim sporovima izuzev onih čija je vrijednost manja od 5000 kn. Protiv ovakve novele pobunili su se mnogi pravnici, mahom izvan odvjetničkih krugova, te je prijedlog djelomično napušten. O tome više u: Giunio, M., Postulacijska sposobnost, nadripisarstvo i ostalo, Zagreb, Pravo u gospodarstvu, god. 36, br. 4/1997, str. 704-713.; Slakoper, Z., O mogućim posljedicama prihvaćanja novele članka 89. Zakona o parničnom postupku, Zagreb, Pravo i porezi, br. 2/1998, str. 40-46.; Uzelac, A., Obvezatno odvjetničko zastupanje - prilog diskusiji o reformi hrvatskog parničnog prava, Zagreb, Pravo u gospodarstvu, god. 37, br. 2/1997, str. 158-162.

³¹ Iznimke uključuju pravo tzv. korporacijskih pravnika da zastupaju poslodavce u okviru sporova iz sfere njihove poslovne djelatnosti (čl. 89. a. st. 2. ZPP-a); ovlast zastupanja osoba zaposlenih u sindikatu/udruzi poslodavaca koje je stranka član (čl. 434. a. ZPP-a), te pravo zastupanja krvnih srodnika (čl. 89. a. st. 3. ZPP-a).

³² Čl. 5. Zakona o odvjetništvu, NN br. 9/94.

financiranja i određivanja besplatnog zastupanja itd.³³ No, to ne znači da spomenute mjere nije potrebno poduzeti već sada.

Pitanje je, naime, može li osoba bez pravnog, često i bez dostatnog općeg obrazovanja, sama shvatiti komplicirani sudski postupak i pravila što ga upravljaju? Hoće li se ona znati služiti svojim procesnim ovlaštenjima? Može li je sud sukladno načelu pomoći neukim strankama tomu poučiti i u kojem opsegu treba pouku dati? Nepoznavanje pravila često će za stranku rezultirati nepotrebnim troškovima, a za društvo manjom procesnom disciplinom, dužim trajanjem postupka te slabljenjem efikasnosti pravne zaštite.³⁴ Konačno, nepostojanje uređenog sustava besplatne pravne pomoći dovodi do diskriminacije onih koji nisu u mogućnosti platiti odvjetničke nagrade i zato ne mogu ravnopravno sudjelovati u parnici. Pošto su načela jednakosti građana pred zakonom i zabrane diskriminacije (uključujući i onu koja proizlazi iz materijalnog statusa), temeljna načela ustavnog poretka Republike Hrvatske, postavlja se pitanje ustavnosti odredbe čl. 89. ZPP-a.³⁵ Tim više kad se ima na umu da je iz slično formuliranih odredbi Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Europski sud za ljudska prava izveo zaključak o povredi prava na pristup sudu i naložio uspostavljanje mehanizama besplatne pravne pomoći.

Sama struktura odvjetničke tarife i način njenog određivanja također djeluje iznimno prohibitivno za stranke ugrožene egzistencije, a nedovoljnog znanja da bi svoja prava štitile same. Tako ako uzmemo najjednostavniji spor, primjerice onaj za smetanje posjeda, i zamislimo da se dovrši u dva ročišta, sa svega dvije parnične radnje odvjetnika, odvjetnička nagrada s porezom iznosila bi preko 2500 kn.³⁶ Riječ je o iznosu koji mnogi građani ne mogu izdvojiti.

Prije donošenja izmjena ZPP-a, osobama s niskim imovinskim statusom razne oblike pravne pomoći pružale su nevladine udruge. Procjene govore da i danas pomoć udruga godišnje zatraži oko 100.000-150.000 građana,³⁷ čime su se njihovi djelatnici jednako toliko puta izložili opasnosti da budu optuženi za kazneno djelo nadripisarstva. Mogućnost da djelatnici nevladinih udruga kao punomoćnici stranaka vrše zastupanje pred sudovima je utrnuta posljednjom novelom ZPP-a. Ukoliko žele nastaviti ovu djelatnost obvezni su za zastupanje angažirati odvjetnika i platiti njegov honorar, što dodatno opterećuje njihove ionako nestalne izvore financiranja.

Ako se uzme u obzir zanemariv broj predmeta u kojima sud stranci postavlja plaćenog zastupnika (oko 130 godišnje) i broj slučajeva gdje HOK postavlja besplatnog punomoćnika (oko 320 slučajeva godišnje) sa stvarnim zahtjevima građana, očito je da postoji izuzetan nesrazmjer između zbiljskih potreba stanovništva za ostvarivanjem prava na besplatnu ili jeftiniju pravnu pomoć od one koja se prema postojećem zakonodavstvu Republike Hrvatske može ostvariti.

³³ Šumanović, M., Zastupnici i punomoćnici, str. 143., u: Crnić, I., i dr., Novote u parničnom postupku, Zagreb, Organizator, 2003.

³⁴ O posljedicama nedovoljnog poznavanja pravila postupka vidi npr. ZPP: čl. 7., čl. 10. (o zabrani zlouporabe prava), čl. 145. (o dostavi pismena) ili čl. 299. (o obvezi iznošenja činjenica i dokaza te posljedicama zakašnjelih dokaznih prijedloga).

³⁵ Čl. 3. Ustava RH među najvišim vrednotama ustavnog poretka Republike Hrvatske izričito navodi jednakost, socijalnu pravdu, poštivanje prava čovjeka i vladavinu prava. Zabrana diskriminacije sadržana je i u čl. 14. te čl. 29. Ustava RH.

³⁶ Ova kalkulacija radena je na temelju mjerila postavljenih u tbr. 7., 8. i 9. Tarife.

³⁷ Koalicija udruga za zaštitu i promicanje ljudskih prava iznijela je podatke da godišnje ovakvu pomoć zatraži oko 156.000 osoba (podatci preuzeti iz: Barić, S., op. cit., str. 936-937.), dok je prema podacima Ministarstva pravosuđa ovakvu pomoć u razdoblju od 2002. do 2004. zatražilo približno 200.000 osoba.

3.2. Oslobođenje od plaćanja troškova postupka prema odredbama ZPP-a

Oslobođenje od plaćanja troškova postupka po odredbama ZPP-a mogu ostvariti one osobe - domaći državljani ili stranci³⁸ - koje prema "svom općem imovnom stanju ne mogu podmiriti te troškove bez štete za nužno uzdržavanje sebe ili svoje obitelji."³⁹ Pritom sud odlučuje hoće li ovo oslobođenje biti potpuno ili djelomično, uzimajući u obzir okolnosti kao: vrijednost predmeta spora, broj osoba koje stranka uzdržava te visinu prihoda stranke i članova njene obitelji. Stranka djelomično oslobođena predujmljivanja troškova oslobađa se samo plaćanja sudskih pristojbi, a potpuno oslobođena ne samo pristojbi već i polaganja predujma za troškove izvođenja dokaza i sudskih oglasa.⁴⁰

Stranci potpuno oslobođenoj od plaćanja troškova postupka sud će na njezin zahtjev postaviti besplatnog punomoćnika, ako je to nužno zbog zaštite njenih prava. Pravilo je da se za ovakvog punomoćnika postavlja odvjetnik. Samo iznimno, u slučaju nedostatnog broja odvjetnika, punomoćnik može biti druga osoba s pravnom spremom spremna dati potrebnu pravnu pomoć. O postavljanju punomoćnika odlučuje predsjednik suda.⁴¹

Materijalni status dokazuje se potvrdom o imovnom stanju čiju je strukturu uredio ministar financija⁴² te davanjem izjave na zapisnik.⁴³ Ovaj zahtjev može se postaviti samo pred prvostupanjskim sudom i to do pravomoćnog dovršetka prvostupanjskog postupka.⁴⁴ O zahtjevu se odlučuje rješenjem na koje postoji pravo žalbe, a revizija nije dopuštena.⁴⁵

Ako stranka izgubi spor troškovi kojih je oslobođena padaju na teret državnog proračuna, no postoji obveza naknade troška prouzročene protivnoj strani.⁴⁶ Ako se, pak, usvoji tužbeni zahtjev stranke ili ona na drugi način stekne pravo na naknadu parničnog troška (npr. nagodba), sud će po službenoj dužnosti odrediti da protivnik plati u korist sredstava suda iznose čijeg je plaćanja bila oslobođena stranka koja bi imala pravo na naknadu parničnih troškova.

Kakav utjecaj ima postavljanje zahtjeva za oslobođenje od troškova na daljnji tijek postupka? Naime, odlučivanje o zahtjevu podrazumijeva određeno vrijeme potrebno za prikupljanje podataka (o) podnositelja(u). Podnošenje ovog prijedloga ne dovodi do prekida

³⁸ Čl. 85. Zakona o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima (Sl. l. SFRJ br. 43/82., 72/82.; te NN br. 53/91. i 88/01.) oslobođenje stranaca od plaćanja parničnih troškova vezuje uz postojanje (pretpostavljene) uzajamnosti. Ovaj uvjet ne traži se za strance s prebivalištem u RH, kao ni osobe bez državljanstva koje u našoj zemlji imaju prebivalište ili boravište.

³⁹ Čl. 172. st. 1. ZPP-a.

⁴⁰ Čl. 172. ZPP-a.

⁴¹ Čl. 174. ZPP-a.

⁴² Naputak za izdavanje potvrde o imovnom stanju, s izgledom i sadržajem potvrde objavljen je u NN br. 92/95.

⁴³ Oko načina utvrđivanja imovnog stanja stranke koja traži oslobođenje od plaćanja troškova postupka postoje određene nedosljednosti u primjeni. Dok se jedni suci zadovoljavaju potvrdama koje im stranka predoči, drugi iskorištavaju ovlaštenje iz čl. 173. st. 5. ZPP-a, i o imovinskim prilikama dodatno ispituju stranku te njen iskaz unose u zapisnik. V. Uzelac, A., Pristup pravosuđu: analiza stanja u RH i sažetak teza o mogućim pravcima projekta, <http://alanuzelac.from.hr/Pdf/access.pdf>, 27. veljače 2006., str. 6.

⁴⁴ ŽS St Gž 1407/1996: "Tužitelj koji nije, u skladu s odredbom članka 173. st. 2. ZPP, uz prijedlog za oslobođenje od plaćanja troškova postupka podnio potvrdu nadležnog tijela uprave, niti ju je podnio do pravomoćnog okončanja postupka, prekludiran je to učiniti po pravomoćnosti presude." O tome i VSRH Rev-1300/1996-2, od 22. 5. 1997: "U revizijskom postupku ne može se tražiti oslobođenje od plaćanja sudskih pristojbi jer odredba čl. 173. st. 1. ZPP izričito propisuje da odluku o oslobođenju od plaćanja troškova postupka donosi prvostupanjski sud." Tekst odluka objavljen na: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra>, 4. ožujka 2006.

⁴⁵ Tako i VSRH Rev-309/1997-2, od 13. 12. 2000: "Odredbom čl. 400. st. 2. ZPP propisano je da stranke mogu izjaviti reviziju i protiv rješenja suda drugog stupnja kojima se postupak pravomoćno završava. Budući da rješenje drugog stupnja kojim je potvrđeno rješenje suda prvog stupnja o oslobođenju plaćanja pristojbe na presudu nije rješenje kojim se postupak pravomoćno završava, protiv takvog rješenja revizija nije dopuštena." Tekst odluke objavljen na: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra>, 5. ožujka 2006.

⁴⁶ ŽS Ši Gž 302/1999: "Oslobođenje od plaćanja troškova postupka na temelju članka 172. ZPP, ne odnosi se na dužnosti stranke da po pravilima o naknadi parničnih troškova (čl. 154. ZPP) nadoknadi protivnoj stranci parnične troškove koje joj je prouzročila." Sentenca objavljena na: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra>, 4. ožujka 2006.

postupka, no sud mora prije poduzimanja drugih radnji odlučiti o postavljenom zahtjevu za oslobođenje.⁴⁷

Glavna prednost ovako postavljenih pretpostavki za oslobođenje od plaćanja troškova postupka jest relativnost postavljenih kriterija. Naime, hoće li stranka biti sposobna snositi troškove ili ne, ne ovisi samo o materijalnom statusu stranke, već i o prirodi spora i njegovoj vrijednosti kao temelju računanja pristojbi i odvjetničkih nagrada. Tako će stranka s relativno niskim primanjima biti u mogućnosti snositi troškove jednostavnog spora male vrijednosti, dok će ona stranka koja ne pripada kriteriju socijalno ugroženih imati velikih problema u podmirenju troškova kompliciranog spora visoke vrijednosti.⁴⁸

Osnovni nedostatak odredbi o oslobođenju od snošenja troškova postupka jest njihova nedosljedna i nedovoljna primjena. Iako je ove norme moguće razmjerno široko tumačiti, podaci pokazuju da se u praksi rijetko primjenjuju. To osobito vrijedi za određivanje besplatnih punomoćnika stranaka. Statistika Ministarstva pravosuđa govori da je u 2004. godini 3.148 stranaka oslobođeno plaćanja sudskih pristojbi, no građanski odjeli postavili su samo oko 130 besplatnih punomoćnika strankama. Razlozi za ovo jamačno su mala proračunska sredstva, a možda i shvaćanje sudova da je odvjetnička komora ta koja treba dodijeliti stranci besplatnog zastupnika.⁴⁹

3.3. Oslobođenje od plaćanja sudskih pristojbi

Oslobođenje od plaćanja sudskih pristojbi vrsta je djelomičnog oslobođenja plaćanja troškova postupka. Moguće ga je ostvariti u parničnim, izvanparničnim, kaznenim i upravnim postupcima, ali i ovršnim postupcima ako se ovrha zahtijeva ili predlaže u roku od tri mjeseca od dana kad je odluka stekla svojstvo ovršnosti.⁵⁰

Pretpostavke za oslobađanje od plaćanja sudskih pristojbi jednake su zahtjevima postavljenim u ZPP-u za oslobađanje od plaćanja troškova postupka: nemogućnost stranke da prema svom općem imovnom stanju podmiri sudsku pristojbu bez štetnih posljedica za nužno uzdržavanje sebe i svoje obitelji. O imovnom stanju daje se izjava na zapisnik, a uz to se prilaže i potvrda.

4. Pružanje besplatnih odvjetničkih usluga od strane Hrvatske odvjetničke komore

Osim ZPP-a, obvezu pružanja besplatne pravne pomoći sadrži i Zakon o odvjetništvu (dalje: ZO). Kao osnovno pravilo ZO-a javlja se čl. 21. koji obvezuje Komoru na besplatno pružanje pravne pomoći žrtvama Domovinskog rata i socijalno ugroženim osobama u pravnim stvarima u kojima te osobe ostvaruju prava u vezi s njihovim položajem, kao i u drugim slučajevima predviđenim općim aktima Komore. Unatoč ovlaštenju iz Zakona, Komora (iznenađujuće?) još nije donijela takav opći akt kojim bi proširila krug osoba ovlaštenih na punomoćnika bez prava na nagradu.

⁴⁷ ŽS Bj GŽ 665/1997: "Tužiteljica je u žalbi podnijela prijedlog za oslobađanje od plaćanja troškova postupka, a sud prvog stupnja je unatoč tom prijedlogu spis dostavio drugostupanjskom sudu radi odlučivanja o žalbi, koji je međutim cijeli spis remisorno vratio prvostupanjskom sudu da najprije odluči o prijedlogu za oslobođenje od plaćanja sudskih pristojbi." Sentenca objavljena na: <http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra>, 5. ožujka 2006.

⁴⁸ Zbog toga Dika smatra da je termin "siromaško pravo" koje se koristi u kolokvijalnom govoru kao naziv ovog instituta neprimjeren. Dika, M., Triva, S., Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2004., str. 474.

⁴⁹ Vidi Uzelac, A., Pristup..., op. cit., str. 6.

⁵⁰ Način plaćanja, oslobađanje i druga pitanja vezana uz sudske pristojbe uređena su Zakonom o sudskim pristojbama, NN br. 26/03.

Između ZPP-a i ZO-a postoje značajne razlike u dodjeljivanju besplatne pravne pomoći. Različitosti obuhvaćaju:

- vrste postupka u kojima se besplatna pravna pomoć može tražiti (razlika *ratione materiae*),
- krug potencijalnih korisnika (razlika *ratione personae*),
- pretpostavke za dodjelu,
- opseg pomoći,
- subjekte koji odobravaju besplatnu pravnu pomoć.

Prva razlika odnosi se na vrstu postupaka za koje je moguće zatražiti besplatnu pravnu pomoć. Pravila ZPP-a primjenjuju se u parničnim i drugim građanskim postupcima u kojima se ZPP supsidijarno primjenjuje. Zakon o odvjetništvu pravo na besplatnog punomoćnika ne ograničava vrstom postupka, pa ga je načelno moguće koristiti u svim vrstama postupaka.

Najveća razlika ZPP-a i Zakona o odvjetništvu krije se u krugu osoba kojima se pruža pravna pomoć bez naknade. ZPP usvaja relativni kriterij (nemogućnost da stranka podmiri troškove bez štete za nužno uzdržavanje sebe i svoje obitelji), pri čemu državljanstvo korisnika nije od važnosti. Zakon o odvjetništvu pružanje pravne pomoći veže uz točno određene skupine stanovništva: žrtve Domovinskog rata i socijalno ugrožene osobe koje su uz to hrvatski državljani.⁵¹ Time se stranci i apatridi isključuju od mogućnosti korištenja pravne pomoći što je odredba vrlo sumnjive ustavnosti.⁵² Ni osobe koje ne spadaju u skupinu socijalno ugroženih, a koje zbog vrste i vrijednosti spora ne mogu same snositi troškove, ne mogu s uspjehom od HOK-a tražiti postavljanje besplatnog punomoćnika.

Što se opsega pružanja besplatne pravne pomoći tiče, ona se sastoji u pravu na oslobođenje od plaćanja odvjetničke nagrade. Stranka ipak nadoknađuje stvarne izdatke odvjetnika (npr. troškove telefona, poštanskih usluga, putovanja),⁵³ kao i troškove izvođenja dokaza (ako u postupku nije oslobođena plaćanja tih troškova).

Oslobođenje od plaćanja nagrade ne utječe na mogućnost odvjetnika da je ostvari iz troška što ga je dužna platiti protivna stranka. U slučaju uspjeha u sporu, odvjetniku je čak moguće zatražiti i nagradu od zastupanog u mjeri u kojoj "zastupanje ne gubi svoje socijalno i humano obilježje."⁵⁴ Ipak, stav je autora da bi se odvjetnik trebao zadovoljiti iznosom naplaćenim na teret protivnika jer bi svaka suprotna praksa odricala zastupanju karakter besplatnosti.

Zakon o odvjetništvu ne sadrži nikakve daljnje odredbe koje bi uređivale postupak, uvjete, visinu i druga pitanja dodjele besplatne pravne pomoći, pa se kao izvor primjenjuje još Statut Hrvatske odvjetničke komore.⁵⁵ Prema Statutu, o postavljanju besplatnog punomoćnika odlučuje predsjednik Komore. U ovlasti je Upravnog odbora donošenje pravilnika o dodjeli besplatnih punomoćnika, no takav pravilnik još nije donesen.⁵⁶ O obvezama odvjetnika u pružanju besplatnog zastupanja govori i Glava III. Kodeksa odvjetničke etike.⁵⁷

Hrvatska odvjetnička komora izradila je i tzv. "Popis dokumenata koji se prilažu uz molbu za imenovanje punomoćnika bez prava na nagradu" koji nije javno objavljen. Popis određuje da se zahtjev postavlja središnjici HOK-a u Zagrebu, a zanimljivost je izuzetno nisko određen

⁵¹ Čl. 21. ZO.

⁵² Čl. 14. Ustava RH jamči jednakost građana pred zakonom: "Svatko ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama." Čl. 26. Ustava RH propisuje jednakost državljana RH i stranaca pred sudovima i drugim državnim i inim tijelima s javnim ovlastima. NN br. 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01. i 55/01.

⁵³ V. Glavu II. Tarife o nagradama i naknadi troškova za rad odvjetnika (tbr. 44-47.).

⁵⁴ Točka 38. Kodeksa odvjetničke etike objavljenog u glasilu HOK-a: *Odvjetnik*, Zagreb, br. 7-8/1999, str. 7.

⁵⁵ NN br. 25/95. i 92/99.

⁵⁶ Čl. 73. st. 1. Statuta HOK-a.

⁵⁷ V. t. 35-39. Kodeksa.

imovinski cenzus. Tako će prema sadašnjem stanju, sve osobe čija mjesečna primanja prelaze 1700,00 kuna biti odbijene sa zahtjevom za postavljanjem besplatnog punomoćnika.⁵⁸

Prema podacima Hrvatske odvjetničke komore, broj postavljenih besplatnih punomoćnika se kontinuirano povećava. Zadnji objavljeni podaci govore da je 2000. godine postavljeno 605 takvih zastupnika što, kad se u obzir uzme samo 70 rješenja o imenovanju u 1993. godini, predstavlja povećanje od preko 750 %.⁵⁹ Ovakav pritisak na HOK još je jedan dokaz o potrebi uspostavljanja šireg prava na besplatno ili subvencionirano zastupanje.

Propisi o odvjetništvu o pomoći odvjetnika bez prava na nagradu ne predviđaju mogućnost stranke čiji imovinski cenzus premašuje postavljenu granicu da samo dijelom participira u plaćanju nagrade. Ipak, prema Kodeksu, odvjetnik može po završetku postupka u opravdanim slučajevima odobriti popust na učinjene usluge. Dapače, Komora preporučuje da se to učini ako se stranka nalazi u teškom imovinskom položaju.⁶⁰ Popust nije maksimiran, pa je logično zaključiti da je na odvjetniku određivanje njegova iznosa.⁶¹

U imovinskopravnim stvarima odvjetnici mogu sa strankom pismeno ugovoriti i nagradu u razmjeru s uspjehom u parnici (najviše 30 %),⁶² što je također način oslobođenja od plaćanja odvjetničkih troškova.

3.5. Zakon o azilu

Pored pravne pomoći koja se pruža prema pravilima ZPP-a, Zakona o odvjetništvu te drugih propisa, još jedan zakon regulira pružanje pravne pomoći i to za posebnu kategoriju osoba - tražitelje azila. Zakon o azilu⁶³ izričito spominje pravo na pristup sudovima i pravo na besplatnu pravnu pomoć azilantata i tražitelja azila (čl. 20. i 24.), uvodeći i pravo traženja besplatne pravne pomoći od predstavnika Hrvatskog Crvenog križa, Hrvatskog Caritasa, UNHCR-a i drugih organizacija koje se bave zaštitom prava izbjeglica.⁶⁴ Zanimljivo je da se ovim organizacijama daje i *ius standi* u postupku za priznavanje azila što je pionirski slučaj u hrvatskom pravu.⁶⁵

4. Pružanje besplatne pravne pomoći u poredbenom pravu

Promatrajući poredbenopravne sustave, može se izdvojiti nekoliko modela pružanja besplatne pravne pomoći. Metode se često međusobno kombiniraju, a kao glavne nabrajamo slijedeće:

⁵⁸ O zahtjevu i potrebnim prilogima prema Popisu vidi: Hanžeković, M., Dostupnost pravdi - fikcija i praksa, Zagreb, Odvjetnik, god. 74, 9-10/2001, str. 18.

⁵⁹ Broj postavljenih punomoćnika prema podacima HOK-a kretao se ovako: 70 rješenja (1993.), 95 rješenja (1994.), 204 rješenja (1995.), 247 rješenja (1996.), 398 rješenja (1997.), 471 rješenja (1998.), 497 rješenja (1999.) i 605 rješenja (2000.).

⁶⁰ T. 145. Kodeksa.

⁶¹ Znači, moguće je i potpuno besplatno zastupanje stranke. Ali, učestalo odobravanje popusta moglo bi dovesti do sumnje na pružanje jeftinog zastupanja, što Kodeks (točka 18. al. 9.) ubraja u teže povrede ugleda i časti odvjetničke profesije te može dovesti do gubitka prava na obavljanje odvjetništva i brisanja iz odvjetničkog registra. Vidi čl. 71. i 72. ZO.

⁶² Tbr. 39. Tarife.

⁶³ NN br. 103/03.

⁶⁴ Čl. 22. Zakona o azilu. Te organizacije mogu pružati pravnu pomoć azilantima tek nakon dobivene suglasnosti koju po svojoj diskrecijskoj ocjeni dodjeljuje Ministarstvo unutarnjih poslova.

⁶⁵ Čl. 46. Zakona o azilu.

a) *pružanje pravne pomoći građanima putem edukacije građana o njihovim pravima i obvezama - Street Law Programmes*

Nastali su u SAD-u 70-ih godina, a obuhvaćaju najšire građanstvo na razini srednjih škola, lokalnih zajednica, zatvora i slično.

b) *osnivanje savjetodavnih ureda za građane i uspostavljanje besplatnih otvorenih telefonskih linija (Velika Britanija i SAD)*

c) *osnivanje lokalnih pravnih centara*

U lokalnim centrima zapošljavaju se pravnici i odvjetnici, a njihov rad se financira iz državnog proračuna te drugih javnih i donacijskih izvora. Posebno su rasprostranjeni u *common law* zemljama. Lokalni pravni centri su najčešće specijalizirani, kao npr. centri za obiteljsko pravo, radne odnose, pravo potrošača i zaštitu socijalnih prava.

d) *pravne klinike*

Pravne klinike su mjesta gdje se studenti praktičnim radom osposobljavaju za obavljanje budućeg zanimanja istodobno pomažući osobama ugroženog ekonomskog statusa. Niski troškovi i stručni nadzor najvažnije su prednosti klinika. Najveći nedostaci ogledaju se u ograničenom vremenu koje studenti u klinikama provode i nedostatku znanja potrebnog za rješavanje zamršenijih slučajeva.

e) *sustav angažiranja privatnih odvjetnika*

U sustavu angažiranja privatnih odvjetnika, sud ili drugo tijelo nadležno za određivanje besplatne pravne pomoći imenuje odvjetnike ili ih korisnik sam bira. Ovakav sustav primjenjuje se sam ili u kombinaciji s drugim modelima u većini europskih zemalja.⁶⁶ Njegovi osnovni nedostaci su u: ograničenom nadzoru nad radom i kvalitetom usluge, visokim troškovima, a često i u nezainteresiranosti odvjetnika.

f) *sustav ugovorene besplatne pravne pomoći*

Ovaj sustav nedavno je usvojen u Velikoj Britaniji, a sastoji se u tome da nadležno tijelo za određivanje besplatne pravne pomoći sklapa ugovor s odvjetničkim tvrtkama, komorom, privatnim odvjetnicima, kao i nevladinim udrugama. Ugovori se sklapaju na rok od jedne ili dvije godine i sadrže odredbe o kvaliteti usluga i mehanizmu nadzora.

g) *sustav javnog odvjetništva*

U sustavu javnog odvjetništva besplatna pravna pomoć se osigurava od strane državnih agencija koje zapošljavaju odvjetnike. Prva od zemalja središnje i istočne Europe koja je 2000. godine uvela sustav javnog odvjetništva je Litva.⁶⁷ Značajno je napomenuti da ovaj sustav omogućuje pružanje besplatne pravne pomoći relativno širokom krugu građana. Moguća slaba učinkovitost i mlaki radni elan zaposlenika najveći su nedostaci ovog modela.

⁶⁶ Tako je npr. u Austriji, Njemačkoj, Belgiji, Češkoj, Grčkoj, Španjolskoj, Švedskoj, Italiji, Sloveniji, Portugalu, Poljskoj i Finskoj. Podatci s portala Europske pravosudne mreže u građanskim i trgovačkim stvarima, <http://europa.eu.int>, 17. ožujka 2006.

⁶⁷ Osim Javnog odvjetničkog ureda, pravnu pomoć u Litvi pružaju i privatni odvjetnici te pravne klinike. Podatci Europske pravosudne mreže u građanskim i trgovačkim stvarima, <http://europa.eu.int>, 18. ožujka 2006.

4.1. Pružanje pravne pomoći u Sloveniji

Prema slovenskom Zakonu,⁶⁸ koji je velikim dijelom poslužio kao uzor za našeg zakonodavca, besplatnu pravnu pomoć moguće je ostvariti za sve vrste postupaka koji se vode pred sudovima, upravnim tijelima, javnim institucijama, međunarodnim sudovima i arbitražnim vijećima te pred Ustavnim sudom Republike Slovenije.

Krug osoba kojima će se pravo na besplatnu pravnu pomoć odobriti obuhvaća: državljane Republike Slovenije, strance sa stalnom ili privremenom boravišnom dozvolom, osobe bez državljanstva koje legalno borave u Republici Sloveniji te strane državljane koji ovo pravo ostvaruju na temelju reciprociteta ili međunarodnih ugovora. Posebnost je da pravo na besplatnu pravnu pomoć mogu ostvariti i neprofitne organizacije koje rade u javnom interesu.

Besplatna pravna pomoć ostvaruje se u obliku: pružanja početnog pravnog savjeta, izradi isprava, pružanju pravnih savjeta, oslobođenju od plaćanja pristojbi i troškova te besplatnom zastupanju.⁶⁹ Postoji mogućnost pokrića i samo dijela troškova od strane države, ovisno o materijalnom stanju korisnika. Pravna pomoć ne odobrava se za određene vrste sporova.⁷⁰

Postoji nekoliko vrsta besplatne pravne pomoći:

1) redovna pravna pomoć

Odobrava se nakon sustavne procjene materijalnih prilika podnositelja zahtjeva i njegove uže obitelji o čemu postoje detaljne odredbe.⁷¹

2) izuzetna pravna pomoć

Riječ je o pravnoj pomoći koja se dodjeljuje bez utvrđivanja financijske situacije podnositelja jer pojedine okolnosti (primatak socijalne naknade) govore da stanje socijalne potrebe postoji te materijalne uvjete nije potrebno posebno ispitivati.

3) izvanredna pravna pomoć

Odobrava se iako podnositelj prelazi imovinski maksimum određen zakonom zbog toga što se zahtjev temelji na posebnim obiteljskim prilikama, zdravstvenom stanju i izvanrednim financijskim obvezama podnositelja. Tako se uvažavaju posebne okolnosti (uzdržavanje invalidnog člana obitelji, pitanja obrazovanja djece s posebnim potrebama, sporovi oko troškova liječenja člana obitelji) koje i kod imućnijih građana mogu uzrokovati potrebu za besplatnom pravnom pomoći.

4) hitna pravna pomoć

Odobrava se podnositelju odmah, ako bi zbog trajanja postupka odlučivanja o zahtjevu korisnik propustio prekluzivne rokove za poduzimanje pravnih radnji. Hitna pravna pomoć uvedena je kako bi se izbjegle nepovoljne posljedice propuštanja rokova.

Zakon određuje širok krug osoba ovlaštenih na pružanje besplatne pravne pomoći. To su: odvjetnici, odvjetnička društva i javni bilježnici (pružaju sve oblike pravne pomoći), dok pravne savjete mogu pod određenim uvjetima pružati nevladine udruge.⁷² Pružatelji imaju

⁶⁸ Pročišćeni tekst slovenskog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (Zakon o brezplačni pravni pomoči) objavljen je u Uradnom listu Republike Slovenije, br. 96/04.

⁶⁹ Čl. 26. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći Republike Slovenije.

⁷⁰ Besplatna pravna pomoć neće se odobriti za postupke naknade štete uzrokovane kaznenim djelom klevete i iznošenja neistinitih informacija, osim ako podnositelj ne dokaže da je nastala šteta utjecala na materijalni ili socijalni položaj korisnika, a ne odobrava se ni za sporove koji uključuju smanjenje iznosa uzdržavanja kada je podnositelj neopravdano propustio podmiriti svoju obvezu plaćanja.

⁷¹ V. čl. 11-20. Zakona, ali i pripadajuće odredbe Nacrta (čl. 14-25.) koji gotovo u potpunosti preuzima slovensko rješenje.

⁷² Uvjeti se odnose na registraciju za pružanje besplatne pravne pomoći, osiguranje stručnosti pružanja pomoći (zaposlenici moraju biti pravnici s položenim pravosudnim ispitom) i postojanje obveznog osiguranja za slučaj zahtjeva za naknadom štete (čl. 31. slovenskog ZBPP).

pravo na jednaku naknadu kao da pravna pomoć nije dodijeljena, tj. država im isplaćuje puni iznos nagrade odmjeren po odvjetničkoj ili javnobilježničkoj tarifi.

Tijela koja su nadležna za odobravanje pravne pomoći određena su ovisno o vrsti postupka i fazi u kojoj se zahtjev postavlja:

- sudovi opće nadležnosti, mjesno nadležni za područje gdje podnositelj ima prebivalište ili boravište (tj. sjedište): kada se zahtjev postavlja prije pokretanja postupka,
- svi ostali sudovi opće i posebne nadležnosti (radni i upravni sudovi te Ustavni sud): kada se zahtjev postavlja u već pokrenutom postupku u kojem odlučuju.

4.2. Pružanje pravne pomoći u Litvi

Republika Litva je, slično kao i Slovenija, u postupku približavanja Europskoj uniji 2000. godine donijela Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.⁷³

Besplatnu pravnu pomoć litavski zakon dijeli na primarnu i sekundarnu.

Primarna pravna pomoć uključuje pravne informacije, pravne savjete i pomoć pri sastavljanju dokumenata (osim u sudskim postupcima), pravni savjet o izvansudskom rješenju spora te mjere za postizanje i izradu nagodbe. Sekundarna pravna pomoć uključuje još i sastavljanje podnesaka, obranu i zastupanje pred sudovima i upravnim tijelima uključujući i postupke ovrhe, te pokriće sudskih pristojbi.⁷⁴

Pravo traženja primarne pravne pomoći imaju sve fizičke osobe koje su: državljani Republike Litve, državljani drugih zemalja članica Europske unije, sve osobe koje zakonito borave na teritoriju Litve i druge osobe na temelju međunarodnih ugovora. Pravo na sekundarnu pravnu pomoć imaju samo one osobe koje uz prethodne uvjete udovoljavaju i imovinskom cenzusu, a ako imaju boravište izvan Litve, pravnu pomoć mogu tražiti samo ako je riječ o predmetu pred litavskim sudom ili upravnim organom.⁷⁵

Za stjecanje prava na besplatnu pravnu pomoć ključan je ekonomski status. Ipak, postoji krug osoba kojima se pravna pomoć zbog postojanja određenih okolnosti odobrava bez obzira na imovinski cenzus (npr. osobe oštećene kaznenim djelom, primatelji socijalne pomoći).⁷⁶

Tijek postupka razlikuje se ovisno o tome zahtijeva li se primarna ili sekundarna pravna pomoć. Za pružanje primarne pravne pomoći ključni su upravni organi općine gdje korisnik ima prebivalište, tj. boravište. Podatci iz prijave se odmah provjeravaju, a ako je moguće, zahtjevu se odmah i udovoljava. Ako to nije moguće, potrebno je pomoć pružiti u roku od 5 dana. Primarnu pravnu pomoć mogu pružati odvjetnici, službenici općinske uprave, javni odvjetnički uredi i klinike.

O sekundarnoj pravnoj pomoći odlučuju tzv. "Uredi" ili "Službe" (*Services*) - upravna tijela čija je osnovna zadaća prosuditi udovoljava li podnositelj zahtjeva financijskim uvjetima za ostvarivanje prava na besplatnu ili subvencioniranu pravnu pomoć. O zahtjevu se odlučuje u roku 3 dana od podnošenja. Sekundarnu pravnu pomoć pružaju isključivo odvjetnici (zaposleni samostalno, u privatnim ili javnim odvjetničkim uredima). Pritom je za Litvu karakteristično da se odvjetnici svrstavaju u dvije grupe:

⁷³ Litavski Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (Law on state guaranteed legal aid) litavski Sabor donio je 28. ožujka 2000. Engleski tekst zakona dostupan na stranicama Sabora Republike Litve (Lietuvos Respublikos Seimas): <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=254704&Condition2=> 13. ožujak 2006.

⁷⁴ Čl. 2. litavskog ZBPP.

⁷⁵ Čl. 11. litavskog ZBPP.

⁷⁶ Litavski Zakon u čl. 12. pored osoba oštećenih kaznenim djelom i primatelja socijalne pomoći tu ubraja i osobe pod skrbništvom, osobe koje zbog objektivnih razloga ne mogu raspolagati svojom imovinom, mentalne bolesnike i osobe hospitalizirane prema Zakonu o mentalnom zdravlju te njihove skrbnike, kao i druge osobe prema međunarodnim ugovorima kojih je Republika Litva stranka.

- oni koji kontinuirano pružaju pravnu pomoć,
- oni koji pravnu pomoć ne pružaju kontinuirano, već samo u slučaju nužde.

O ovome se sastavljaju posebne liste s podacima u kojim područjima prava odvjetnik može pružiti pravnu pomoć. Visinu odvjetničke nagrade utvrđuje Vlada.⁷⁷

Za Litvu je karakteristično postojanje pet stupnjeva državne pomoći u plaćanju troškova postupka: od 100 % pa sve do 50 %, ovisno o imovinskom stanju korisnika. Druga specifičnost je postojanje Javnog odvjetničkog ureda kao novog modela pružanja pravne pomoći.

4.3. Pružanje pravne pomoći u Finskoj

Prema finskom zakonu⁷⁸, pravna pomoć može se ostvariti u obliku: pravnih savjeta, zastupanja na sudu i oslobađanja od plaćanja drugih troškova postupka, što ovisi prvenstveno o materijalnom stanju korisnika.

Pravo tražiti pravnu pomoć imaju sve osobe koje borave na teritoriju Republike Finske neovisno o svom državljanstvu, ali i sve druge osobe koje vode spor pred finskim sudom. Pružanje pomoći pravnim osobama nije predviđeno. Dakako, i ovdje je potrebno da korisnik ima raspoložive prihode ispod granice koju utvrđuje Vlada.⁷⁹

Pravo na pravnu pomoć oslobađa korisnika plaćanja stvarnih troškova i nagrade odvjetnika, sudskih troškova (uključujući i troškove izvođenja dokaza), troškova dolaska korisnika na sud te ovrhe. Pravnu pomoć pruža odvjetnik po izboru korisnika.

Zahtjev za pravnu pomoć popraćen potrebnim dokumentima dostavlja se Uredu za pravnu pomoć municipalne jedinice koji o zahtjevu i odlučuje. Pritom je Ured ovlašten izvršiti uvid u materijalno stanje korisnika (*means test*).⁸⁰ Protiv negativne odluke Ureda moguće je pokrenuti sudski spor o čemu Zakon sadrži posebne odredbe.⁸¹

Odvjetnici imaju pravo na nagradu koja je niža nego u slučajevima redovnog zastupanja. O visini naknade odlučuje sud pred kojim se postupak za koji je pravna pomoć odobrena vodi, kada odlučuje o troškovima postupka. Samo iznimno se odluka o nagradi može donijeti ranije (polugodišnje, tromjesečno i sl.).

Za finski sustav pravne pomoći karakteristično je da se može, za nužne radnje koje je korisnik već poduzeo, odobriti i retroaktivno.⁸²

5. Nacrt prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

U okviru reforme pravosuđa, a zbog sve bržeg pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, Ministarstvo pravosuđa je 2004. godine oformilo stručnu skupinu za izradu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Osim predstavnika Ministarstva pravosuđa, u nju su uključeni i predstavnici nevladinih udruga, pravnih fakulteta, HOK-a, Udruge hrvatskih sudaca,

⁷⁷ Čl. 18. litavskog ZBPP.

⁷⁸ Zakon o pravnoj pomoći (Legal Aid Act ili Oikeusapulaki) objavljen je u službenom listu Republike Finske broj 257/2002. Za potrebe ovog rada služimo se engleskim prijevodom dostupnim na: http://europa.eu.int/comm/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/national_law_fin_oikeusapulaki_en.pdf, 19. ožujka 2006.

⁷⁹ Zanimljivo je da se raspoloživi iznos ne utvrđuje samo utvrđivanjem prihoda korisnika, već se u obzir uzimaju sve okolnosti kao što su nužni troškovi, životni uvjeti, troškovi uzdržavanja te ostala imovina korisnika. V. čl. 3. finskog Zakona o pravnoj pomoći.

⁸⁰ Taj takozvani "test sredstava" uključuje prikupljanje informacija od korisnika, porezne službe, banaka, socijalnog i mirovinskog osiguranja te osiguravatelja.

⁸¹ Čl. 24-27. finskog Zakona o pravnoj pomoći.

⁸² Ali, prema čl. 13., ako se zahtjev za pravnom pomoći postavlja tek u žalbenom postupku, pravna pomoć za ranije poduzete radnje odobrit će se samo ako korisnik dokaže da zbog opravdanih razloga nije mogao ranije podnijeti zahtjev za pravnu pomoć.

ministarstva te Vlade. Konačna verzija upućena je u saborsku proceduru i prema posljednjim autoru dostupnim informacijama usvajanje prijedloga kao zakonskog teksta očekuje se u II. kvartalu ove godine.⁸³ Za potrebe ovog rada služimo se konačnom verzijom Nacrta dostupnom na Internet stranicama Ministarstva pravosuđa.⁸⁴

Nacrt se sastoji od 62 članka koji su podijeljeni na sedam dijelova: osnovne odredbe (čl. 1-8.), ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć (čl. 9-39.), pružatelji besplatne pravne pomoći (čl. 40-45.), financiranje (čl. 46-48.), nadzor (čl. 49-52.), provedba zakona (čl. 53-56.) i odjeljak s prijelaznim i zaključnim odredbama (čl. 57-62.).

5.1. Pojam i opseg besplatne pravne pomoći

Pojam besplatne pravne pomoći Nacrtom je određen kao "oblik ostvarivanja prava pojedinca na pristup sudu i drugim tijelima pred kojima se ostvaruju pojedina prava ili obveze...a čije troškove u cijelosti ili djelomično plaća Republika Hrvatska."⁸⁵ Potencijalni korisnici obuhvaćaju isključivo fizičke osobe "koje se nalaze na teritoriju Republike Hrvatske" bez ograničenja glede državlanske pripadnosti.⁸⁶ Nejasno je što se misli pod osobama "koje se nalaze na teritoriju RH," pošto ta riječ nema poznatog pravnog značenja. Vjerojatno je zakonodavac mislio da korisnik može biti osoba koja boravi na području Republike Hrvatske.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć ostvaruje se kao (čl. 4. Nacrta) pravo na:

- opće pravne informacije - opće i načelne upute o pravnom uređenju pojedinog područja te o načinu i postupku ostvarivanja pojedinog prava, odnosno obveze.
- početni pravni savjet - uputa o pravnom statusu osobe, mjerodavnom pravu, savjet o mogućnosti postizanja mirnog rješenja spora, te informacije koje se odnose na sam postupak, nadležnost, pravila postupka, troškove i način izvršenja odluke.
- pravni savjet - cjelovita uputa o načinu i mogućnostima rješavanja pojedinog pravnog pitanja
- pravna pomoć u sastavljanju pismena
- pomoć u zastupanju pred svim sudovima i upravnim tijelima, Ustavnim sudom Republike Hrvatske, međunarodnim sudovima i međunarodnim organizacijama
- pravna pomoć za mirno rješavanje spora.

Besplatna pravna pomoć ne obuhvaća oslobođenje od sudskih ili upravnih pristojbi pošto je oslobođanje od istih predmet posebnih zakona.⁸⁷

Promatrajući opseg pružanja besplatne pravne pomoći *ratione materiae*, on je prilično široko postavljen. Asistenciju je moguće ostvariti u svim vrstama postupaka, ne samo sudskim već i upravnim, što je rješenje koje prevladava i u drugim europskim državama.⁸⁸ Pomoć se može zatražiti i za postupke pred tijelima izvan Republike Hrvatske (međunarodnim organizacijama i sudovima) - pri čemu se osobito misli na postupke pred tijelima UN-a i Vijeća Europe (Europski sud za ljudska prava).

⁸³ V. dokument Hrvatskog sabora pod nazivom "Plan usklađivanja zakonodavstva Republike Hrvatske s pravnom stečevinom Europske unije za 2006. godinu," objavljen u NN br. 13/06.

⁸⁴ Tekst Nacrta s pratećim materijalima: <http://www.pravosudje.hr>, 17. ožujka 2006.

⁸⁵ Čl. 2. st. 1. Nacrta.

⁸⁶ Time se usvajaju zahtjevi EU (čl. 7. Direktive 2002/8) i Vijeća Europe (osobito čl. 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda).

⁸⁷ Vidi čl. 172. ZPP-a, čl. 11-19. Zakona o sudskim pristojbama te Zakon o upravnim pristojbama (NN br. 8/96., 77/96., 95/97., 131/97., 68/98., 66/99., 116/00., 163/03., 17/04., 110/04., 141/04., 150/05. i 153/05.).

⁸⁸ Istraživanje Bundesrechtsanwaltskammer o pravu na pristup pravosuđu u 23 europske zemlje među kojima je bila i Hrvatska, pokazalo je da se u 17 od njih pravo na besplatnu pravnu pomoć može ostvariti i u upravnim sporovima. Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001 - Access to Justice (Legal Aid, Lawyers Fees and Recovery of Costs), A comparative analysis of the legal situation in Europe, Berlin, 2001., str. 4.

Ipak, pojedine vrste sporova su isključene. Tu spadaju:

- 1) svi postupci pred trgovačkim sudovima,
- 2) postupci za naknadu materijalne štete,
- 3) postupci za naknadu nematerijalne štete nastale uvredom i klevetom,
- 4) postupci u kaznenim stvarima, osim zastupanja oštećenika,⁸⁹
- 5) sastavljanje privatnih isprava,
- 6) postupci koji uključuju smanjenje iznosa uzdržavanja ako je uzdržavatelj propustio podmiriti svoju obvezu plaćanja osim ako je do toga došlo zbog razloga izvan utjecaja navedene osobe,
- 7) postupci pribavljanja građevinskih i lokacijskih dozvola, kao i druge pravne radnje u vezi s građenjem,
- 8) postupci otvaranja obrtničke radnje.

Članak 7. uvodi mogućnost da korisnik besplatne pravne pomoći zavisno od svojih materijalnih prilika djelomično, u određenom postotku, sudjeluje u troškovima postupka. Tako se većem broju korisnika omogućava korištenje prava uz ista raspoloživa sredstva.

Nacrt zahtijeva da se prije ostvarivanja prava na pomoć u plaćanju troškova "poduzmu sve mjere za mirno rješenje spora."⁹⁰ Pošto sadržaj mjera nije naveden, niti postoji ovlast tijela koje besplatnu pravnu pomoć odobrava da ispita jesu li svi putovi mirnog rješenja spora iscrpljeni, za zaključiti je da je tu riječ o običnoj *lex imperfecta*.

5.2. Ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć

Nacrt predviđa dva temeljna načina ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć:

- oblike za koje nije potrebno utvrditi imovinske prilike korisnika i njegove uže obitelji (ne zahtijevaju posebno osiguranje financijskih sredstava za njihovu provedbu), te
- oblike pravne pomoći za koje je potrebno utvrditi materijalne prilike (zahtijevaju financijska sredstva države).

5.2.1. Utvrđivanje imovinskog stanja korisnika

Imovinsko stanje korisnika neće biti potrebno utvrđivati pri:

- odobravanju besplatne pravne pomoći iz razloga pravičnosti,
- ostvarivanju prava na opće pravne informacije i početni pravni savjet.

Besplatna pravna pomoć bez potrebe utvrđivanja imovinskog stanja može se odobriti stranci u sudskom postupku iako ona ne ispunjava imovinske uvjete postavljene Nacrtom, kada to nalažu ozbiljnost i složenost slučaja, materijalne i opće prilike podnositelja zahtjeva te njegova (ne)sposobnost samozastupanja.⁹¹

Nacrt u članku 10. kao oblike pravne pomoći za koje se ne izdaje uputnica navodi opće pravne informacije i početni pravni savjet. Riječ je o jednostrukoj asistenciji na koje pravo ima "svaka fizička osoba" neovisno o socijalnom statusu, u maksimalnom trajanju od 30, tj. 45 minuta.

Ostvarivanje ostalih oblika besplatne pravne pomoći (pravni savjet, izrada pismena, zastupanje) podrazumijeva postupak u kojem se utvrđuju imovinske prilike korisnika i izdaje uputnica.

⁸⁹ Pravo okrivljenika na besplatnog branitelja uređeno je normama Zakona o kaznenom postupku, NN br. 110/97., 27/98., 112/99., 58/02., 143/02. i 62/03. - pročišćeni tekst.

⁹⁰ Čl. 8. Nacrta.

⁹¹ Čl. 9. Nacrta.

5.2.2. Postupak odobravanja besplatne pravne pomoći

Nacrt kao tijela nadležna za odlučivanje o besplatnoj pravnoj pomoći određuje županijske urede državne uprave "u kojoj podnositelj ima prebivalište odnosno boravište."⁹² Iako je pravilo alternativno postavljeno, čini se da je namjera Ministarstva bila da se poveznica boravišta koristi samo podredno za osobe koje nemaju prebivališta u Republici Hrvatskoj, pa je ovu grešku potrebno ispraviti.⁹³ Zahtjevu se prilaže potvrda o imovinskom stanju te dozvola uvida u sve podatke o imovini.⁹⁴ Ova dozvola bi trebala, autorov je stav, biti potpisana od svih članova obitelji pošto se i stanje njihove imovine provjerava.

Odabir upravnog tijela za odlučivanje o pravu na besplatnu pravnu pomoć ima nekoliko uočljivih prednosti pred sudom. Prvo, pomoć koja se pruža ne sastoji se samo u zastupanju i poduzimanju radnji pred sudom ili upravnim tijelom, već i u drugim postupcima koji prethode sudskom (pravni savjet, sastavljanje raznih pismena). Sam sudski aparat je i razmjerno tromi mehanizam, a ovdje je riječ o postupku koji traži ekspeditivnost. Treće, upravni organi u posjedu su imovinskih kartica i drugih podataka o materijalnom stanju građana, pa je za očekivati da se imovinsko stanje brže i točnije utvrdi.

O pravu na besplatnu pravnu pomoć županijski ured državne uprave odlučuje u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva. U slučaju pozitivnog rješenja, izdaje se uputnica. Ako ured ocijeni da podnositelj ne zadovoljava uvjete, donosi rješenje kojim se zahtjev odbija. Protiv ovog rješenja moguće je u roku od 8 dana podnijeti žalbu Ministarstvu pravosuđa koje će o njoj odlučiti u roku 8 dana od zaprimanja. Protiv negativnog rješenja Ministarstva može se pokrenuti upravni spor. Osnovni nedostatak vremenskih rokova postavljenih Nacrtom je njihova instruktivnost i nepostojanje sankcije za prekoračenje rokova.

5.2.3. Pretpostavke za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć

Da bi podnositelj zahtjeva ostvario pravo na besplatnu pravnu pomoć, potrebno je da udovoljava materijalnim uvjetima postavljenim Nacrtom. Pri tome se u obzir uzimaju cjelokupni prihodi, primanja i ostala imovina podnositelja zahtjeva i članova njegove uže obitelji (čl. 14. st. 1. Nacrta). Smatra se da je materijalni položaj korisnika i njegove obitelji ugroženo ako prosječni mjesečni prihodi članova ne prelazi "iznos minimalne plaće određen odgovarajućim propisima" (čl. 15. Nacrta). Riječ je o vrlo rigoroznom kriteriju jer izvršna vlast određuje kao minimalne vrlo male iznose. Tako je za 2006. godinu kao najniži iznos plaće određen iznos od samo 2169,65 kuna,⁹⁵ a za ostvarivanje prava na potpuno besplatnu pravnu pomoć (bez participacije korisnika) potrebno je imati prihode koji ne premašuju 50 % minimalne plaće (dakle, nešto više od 1000 kuna po osobi). Čak i znatno veća primanja nisu dostatna ni za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba obitelji, a kamoli plaćanje troškova sudskog postupka.

Nejasno je formulirano pravilo da se materijalno stanje podnositelja ne ispituje ako prima "socijalnu naknadu u skladu s propisima koji reguliraju prava iz socijalne skrbi,"⁹⁶ pošto nije precizirano o kojim oblicima socijalnih naknada je riječ.

Prihodi podnositelja obuhvaćaju tri kategorije.

- 1) redovna primanja - plaće, mirovine, izdržavanja, anuitete od životnog osiguranja, kao i ostala primanja u jednakim ili sličnim iznosima;⁹⁷

⁹² Čl. 12. Nacrta.

⁹³ Vidi tekst Obrazloženja uz čl. 12.

⁹⁴ Riječ je o povjerljivim osobnim podacima koji se štite Zakonom o zaštiti osobnih podataka (NN br. 103/03).

⁹⁵ Čl. 20. Naredbe o iznosima osnovica za obračun doprinosa za obvezna osiguranja za 2006. godinu, NN br. 139/05.

⁹⁶ Čl. 14. st. 2. Nacrta.

⁹⁷ Ali ovo ne uključuje prihode koji se temeljem čl. 16 Nacrta smatraju isključenim.

- 2) povremeni prihodi - obuhvaćaju prihode primljene izvan redovnog rada;
- 3) izvanredni prihodi i imovina - nasljedstvo, pokloni, naknade štete, otpremnine, nagrade i sl.

Pri izračunavanju prihoda u obzir se uzima samo stvarno primljeni iznos, a ne onaj na koji korisnik ima pravo, što je izvršno rješenje ako se uzme u obzir broj radnika koji rade, a ne primaju plaću, ili broj korisnika prava na uzdržavanje kojima se uzdržavanje ne isplaćuje ili plaća sa zakašnjenjem.

Prilikom ocjene je li podnositelju potrebna besplatna pravna pomoć, a kako bi se izbjegle zloupotrebe, ne uzimaju se u obzir samo prihodi podnositelja i njegove uže obitelji, već čitava njihova imovina (pokretnine, nekretnine, novac itd.). Ako ukupna vrijednost takve imovine prelazi iznos od dvadeset minimalnih plaća (nešto malo više od 43.000 kuna), besplatna pravna pomoć neće biti odobrena.⁹⁸ U tu imovinu ne ubrajaju se:

- stan ili kuća u vlasništvu podnositelja zahtjeva ili člana njegove uže obitelji u kojem podnositelj ujedno i živi, ako se s obzirom na površinu i broj prostorija može smatrati zadovoljavajućim stambenom prostorom s obzirom na broj osoba koje u njemu žive (da li je riječ o zadovoljavajućem stambenom prostoru predmet je diskrecijske ocjene upravnog tijela);
- predmete koji su po propisima o ovrsi u građanskim sporovima i sporovima iz naplate osiguranja izuzeti od ovrhe,⁹⁹ osim gotovine;
- osobno vozilo u vrijednosti od najviše 18 minimalnih plaća (nema predviđenog postupka utvrđivanja vrijednosti, pa će i ova ocjena vjerojatno biti rezultat "stručne" ocjene službenika);
- imovina koja stvara prihod, ako nije već uzeta u obzir kod određivanja prihoda.

Ured je dužan *ex officio* tijekom cijelog trajanja postupka paziti na ostvarivanje uvjeta za besplatnu pravnu pomoć i može svakodobno provjeravati činjenice navedene u izvaji podnositelja. To će učiniti i onda kad to zatraži pravosudno tijelo, tijelo državne uprave kao i bilo koja osoba koja ima pravni interes.¹⁰⁰ Pojam "osobe s pravnim interesom," autor drži, ne bi obuhvaćao i protivnu stranu u sudskom ili upravnom postupku za koju se besplatna pravna pomoć traži. Izjava podnositelja o materijalnim prilikama mora biti točna. Svaka netočnost sankcionirana je odbijanjem besplatne pravne pomoći i šestomjesečnom zabranom podnošenja novog zahtjeva.

Konačno, postavlja se pitanje mora li ured u svakom slučaju gdje su materijalni kriteriji na strani podnositelja i vrste spora ispunjeni odobriti korištenje besplatne pravne pomoći? Komparativna prava vrlo često, radi sprječavanja rasipanja novčanih sredstava daju nadležnim tijelima mogućnost odbijanja podnositelja zahtjeva ako ocijene da zahtjev ima male šanse za uspjeh ili je vođen zlom namjerom.¹⁰¹ Naš Nacrt dopušta uredu odbijanje zahtjeva ako ocijeni da se radi o obijesnom parničanju.

Obijesno parničanje postoji:

- kada su očekivanja podnositelja očigledno u nesrazmjeru sa stvarnim stanjem,
- kada je očigledno da podnositelj zahtjeva zlorabi mogućnost podnošenja zahtjeva za besplatnu pravnu pomoć,

⁹⁸ Čl. 21. st. 1. Nacrta.

⁹⁹ U predmete izuzete od ovrhe spadaju npr. potrebna odjeća, obuća i hrana, alati, strojevi i drugi predmeti potrebni ovršeniku za obavljanje njegove djelatnosti, poljoprivredno zemljište i gospodarske zgrade poljodjelca pod određenim uvjetima, ali i određena novčana primanja kao ona s osnova uzdržavanja, socijalne skrbi, dječjeg doplatka, privremene nezaposlenosti, stipendija itd. V. Ovršni zakon, NN br. 57/96., 29/99., 42/00., 173/03. i 151/04.

¹⁰⁰ V. čl. 22. Nacrta.

¹⁰¹ Mogućnost uspjeha u sporu jedan je od kriterija za prosuđivanje dodijeliti ili ne pravnu pomoć u: Austriji, Belgiji, Danskoj, Engleskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Lihtenštajnu, Irskoj, Luksemburgu, Poljskoj, Portugalu, Švedskoj i Švicarskoj. Izgledi za uspjeh nisu bitni samo u Češkoj, Finskoj, Letoniji i Škotskoj. Vidi: Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001 - Country Survey..., cit., Berlin, 2001., str. 2-29.

- ako su očekivanja podnositelja zahtjeva u očitoj suprotnosti s konačnim ishodima u sličnim predmetima, ili
- su očekivanja podnositelja zahtjeva u suprotnosti s načelima poštenja i morala.¹⁰²

Sva četiri kriterija nemaju jasan pravni sadržaj, predmet su diskrecijske ocjene ureda i stoga mogu dovesti do neopravdanog odbijanja pružanja pravne pomoći.

5.3. Uputnice

Kada županijski ured državne uprave utvrdi da podnositelj zahtjeva udovoljava materijalnim uvjetima, a nije riječ o obijesnom parničanju, izdaje uputnicu.¹⁰³ Uputnica se izdaje za obavljanje pojedinih pravnih radnji, a ako je riječ o zastupanju - u pravilu za postupak određenog stupnja. Novu uputnicu potrebno je zatražiti za postupak ulaganja izvanrednih, ali i redovnih pravnih lijekova.¹⁰⁴ Imajući u vidu kratke žalbene rokove i duljinu trajanja postupka za izdavanje uputnice, rješenje se ne čini logičnim.

Uputnica se može izdati za ostvarivanje prava na:

1. besplatnu pravnu pomoć (država pokriva cjelokupni iznos),
2. subvencioniranu pravnu pomoć (država pokriva dio troškova, a dio plaća korisnik sam).

Opseg participacije korisnika ovisi isključivo o njegovoj imovini i imovinskim prilikama korisnikove obitelji.

Pravo na puni iznos besplatne pravne pomoći ostvaruje korisnik koji je:

- titular prava s osnova socijalne skrbi,
- osoba čiji ukupni prihod zajedno s prihodom članova njegove uže obitelji po svim osnovama utvrđenim ovim Zakonom ne prelazi iznos od 50 % najniže mjesečne plaće po članu (trenutno nešto više od 1000 kn po osobi),
- ako uz to korisnik, odnosno članovi njegove uže obitelji imaju u vlasništvu stan ili kuću koja ne prelazi njihove potrebe, ali ne veći od trosobnog stana, te ako imaju u vlasništvu automobil čija vrijednost ne prelazi deset najnižih mjesečnih plaća (trenutno oko 21.700 kuna).

Za svako povećanje prihoda po bilo kojem osnovu za više od 10 posto, pravo na besplatnu pravnu pomoć utvrđuje se u 10 posto manjem opsegu (čl. 27. Nacrta).

Popunjenu uputnicu pružatelj dostavlja uredu u roku od 8 dana od izvršenja zadnje pravne radnje za koju je izdana. Za nepridržavanje ovog roka propisana je neprimjereno stroga sankcija - tada će se smatrati da besplatna pravna pomoć nije pružena.¹⁰⁵

Uputnica po kojoj su obračunati i naplaćeni svi troškovi smatra se zaključenom i predstavlja ovršnu ispravu. Značajni nedostatak je što nema pravila koje bi odredilo trajanje paricijskog roka (roka u kojem država može dragovoljno ispuniti svoju obvezu). To znači da će u mogućem ovršnom postupku doći do daljnjeg odugovlačenja postupka, pošto će se ovrha moći izvršiti tek nakon što protekne paricijski rok koji će sud naznačiti u rješenju o ovrsi.¹⁰⁶

¹⁰² V. čl. 25. st. 2. Nacrta.

¹⁰³ Obrazac uputnice propisuje ministar nadležan za poslove pravosuđa (čl. 28. Nacrta).

¹⁰⁴ Čl. 26. Nacrta.

¹⁰⁵ Čl. 30. Nacrta.

¹⁰⁶ Čl. 26. Ovršnog zakona.

5.4. Promjene činjenica i neopravdano korištena pravna pomoć

Pravo na besplatnu pravnu pomoć po svojoj prirodi nije trajno pravo, već ovisi o materijalnom položaju korisnika. Sve dok je financijska situacija osobe ugrožena i dok postoji potreba za besplatnom ili subvencioniranom pravnom pomoći, ona će se pružati (načelo *rebus sic stantibus*).¹⁰⁷ Kada takve okolnosti prestanu, prestaje i pravo.

Stoga Nacrt propisuje obvezu ureda na preispitivanje prava i opsega besplatne pravne pomoći u slučaju pojave novih okolnosti, kao i obvezu samog korisnika na obavještanje ureda. Poboľšanje materijalnog statusa korisnika rezultira smanjenjem opsega ili obustavom pružanja besplatne pravne pomoći, ovisno o visini prihoda i ostale imovine korisnika, a prema općim kriterijima (*supra*) za ostvarivanje prava na pravnu pomoć.

Korisnik ima obvezu u roku 8 dana od saznanja (subjektivan rok) obavijestiti ured o poboljšanju financijskog stanja. Ukoliko to pravovremeno učini, a postao je sposoban vratiti isplaćeni iznos, vraća ga beskamatno.

U znatno težoj situaciji nalazi se korisnik koji je neopravdano koristio pravnu pomoć zato jer je njegova prijava bila netočna ili jer nije prijavio poboljšanje materijalnih prilika. On vraća iznos neosnovano korištene besplatne pravne pomoći zajedno sa zateznim kamatama. Velike ovlasti pritom ima ured jer rješenjem, na diskrecijski način, određuje vrijeme i način vraćanja.¹⁰⁸ U slučaju neisplate u određenom roku, ured po službenoj dužnosti pokreće prijedlog za ovrhu pri čemu je rješenje ovršna isprava.

5.5. Subjekti ovlašteni za pružanje pravne pomoći

Jednako kao i europski pravni sustavi koji ovlašćuju različite subjekte za pružanje različitih vrsta pravne pomoći,¹⁰⁹ i Nacrt među pružateljima vrši diferencijaciju s obzirom na oblik potrebne pravne pomoći.

Kao pružatelji besplatne pravne pomoći predviđaju se odvjetnici, udruge registrirane za pružanje pravne pomoći i pravne klinike. Potpunu pravnu pomoć koja se sastoji i u zastupanju pred sudovima mogu obavljati samo odvjetnici, dok pravne klinike i nevladine udruge mogu pružati ostale oblike asistencije: davati opće pravne informacije, početne pravne savjete, izrađivati pismena te vršiti zastupanje u postupcima pred upravnim tijelima i međunarodnim organizacijama.¹¹⁰ Takav raspored ovlasti u potpunosti uvažava norme o zastupanju sadašnjeg zakonodavstva Republike Hrvatske.¹¹¹

Zahtjev za pravnom pomoći pružatelj može odbiti samo ako bi zbog izvršavanja zahtjeva došao u sukob interesa. Dakle, Nacrt usvaja mnogo užu mogućnost oslobođanja od pružanja pravne pomoći negoli je to predviđeno ZPP-om,¹¹² što se opravdava zaštitom korisnika (iznimka su pravne klinike). Svako neopravdano odbijanje pružanja pravne pomoći smatra se njenim nesavjesnim pružanjem i može dovesti do ukidanja ovlasti pružanja pravne pomoći (za nevladine udruge) ili upućivanja pritužbe Hrvatskoj odvjetničkoj komori (ako je riječ o odvjetniku).

¹⁰⁷ To potvrđuje i čl. 36. st. 1. Nacrta: "Korisnik besplatne pravne pomoći mora ispunjavati utvrđene uvjete za besplatnu pravnu pomoć tijekom vremena za koji je ista odobrena."

¹⁰⁸ Čl. 38. Nacrta. U tom smislu županijski uredi imaju ovlast sklapanja nagodbe o načinu vraćanja naknade za troškove neosnovano odobrene besplatne pravne pomoći "kada za to postoje razlozi utemeljeni na materijalnim prilikama korisnika". Sklopljena nagodba predstavlja ovršnu ispravu.

¹⁰⁹ Zastupanje se u komparativnom pravu često ograničava isključivo na odvjetnike, no za pružanje pravnih savjeta i izradu podnesaka nerijetko se osniva mreža pravnih savjetovališta i centara, posebnih vladinih savjetovališnih ureda i sl. Vidi Uzelac, A., Pristup..., cit., str. 16-17.

¹¹⁰ Čl. 42. Nacrta.

¹¹¹ Čl. 89. ZPP-a određuje da samo odvjetnik, osim u iznimnim slučajevima, može biti punomoćnik stranke. S druge strane, prema normama ZOUP-a, punomoćnik može biti i osoba bez stručnih kvalifikacija.

5.5.1. Pravne klinike

Pravne klinike jedan su od subjekata ovlaštenih za pružanje pravne pomoći. Zbog ograničene vrste predmeta i vremena koje studenti u njima provode za vjerovati je da će se baviti samo jednostavnijim slučajevima. U tom smislu klinike imaju pravo odlučiti hoće li prihvatiti pružanje pravne pomoći ili ne, a pritom se odbijanje neće smatrati nesavjesnim radom. Osoba koja traži pomoć pravne klinike mora potpisati izjavu kojom se obvezuje da neće tražiti naknadu moguće štete. Isti zahtjev postavlja se korisniku i kad pomoć pruža nevladina udruga.¹¹³

5.5.2. Nevladine udruge

Nevladine udruge mogu pružati pravnu pomoć ako:

- 1) osiguraju obavljanje poslova besplatne pravne pomoći od osobe koja ima diplomski studij prava, ima položen državni stručni ispit, drugi odgovarajući ispit ili znanstveno zvanje, i
- 2) upiše se u registar udruga pružateljica besplatne pravne pomoći (vodi ga Ministarstvo).¹¹⁴

Ovako visoko postavljeni uvjeti kojima udruge i njihovi djelatnici moraju udovoljiti, pružanje pravne pomoći od neprofitnih organizacija čine praktički neizvedivim.

5.5.3. Odvjetnici

Odvjetnici predstavljaju treći subjekt ovlašten na pružanje pravne pomoći i jedini ovlašten na vršenje zastupanja pred sudovima. Nacrt o odvjetnicima kao pružateljima pravne pomoći ne sadrži posebna pravila, pa se na njih primjenjuju norme koje reguliraju status odvjetnika (ZO, Statut HOK-a, Kodeks odvjetničke etike).

5.6. Financiranje i nadzor nad pružanjem besplatne pravne pomoći

Sredstva za organiziranje i pružanje besplatne pravne pomoći osiguravaju se prvenstveno u državnom proračunu, no lokalna i područna samouprava te donatori mogu također sudjelovati u pokrivanju troškova.¹¹⁵

Kolika će biti namijenjena sredstva zasad ne znamo, kao ni hoće li biti prihvaćen model ograničenog ili neograničenog budžeta.¹¹⁶ Prava projekcija troškova ne postoji, već samo ocjena Ministarstva koja predviđa da će se oko 2-2,5 % ukupno odobrenih sredstava za pravosuđe morati izdvojiti za ovu svrhu.¹¹⁷ Ako se uzmu u obzir iznosi koje izdvajaju slične nam zemlje, može se predvidjeti da će utrošeni iznos premašivati nekoliko milijuna eura.¹¹⁸

¹¹² Čl. 174. st. 5. ZPP-a dopušta postavljenom besplatnom punomoćniku da zahtijeva razrješenje ako za to postoje "opravdani razlozi". Postojanje opravdanih razloga cijeni sud.

¹¹³ Čl. 45. Nacrta.

¹¹⁴ Čl. 43. Nacrta.

¹¹⁵ Čl. 46. i 48. Nacrta.

¹¹⁶ Komparativna prava ne daju jedinstven odgovor. Iznos namijenjen pravnoj pomoći ograničen je u Belgiji, Engleskoj, Estoniji, Irskoj, Latviji, Letoniji i Portugalu; ali ne i u Austriji, Danskoj, Finskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Mađarskoj, Lihtenštajnu, Luksemburgu, Norveškoj, Poljskoj, Škotskoj, Sloveniji, Švedskoj i Švicarskoj. V. Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference..., Country survey, cit., str. 2-29.

¹¹⁷ Obrazloženje..., cit., točka IV.

¹¹⁸ Iako je troškove nezahvalno uspoređivati jer ovise o nizu parametara kao načinu obračuna, visini tarife, subjektima i vrsti pravne pomoći indikativan je podatak da su u 2001. godini tranzicijske zemlje Estonija i Slovenija utrošile

Kako bi se bar donekle snizili troškovi pružene pravne pomoći, u ovlasti je Vlade Republike Hrvatske da na prijedlog ministra pravosuđa donese uredbu o visini naknada. Kao što je to slučaj i u većini drugih europskih država, za očekivati je da će naknade biti niže od onih na koje bi odvjetnici (a i drugi pružatelji) imali pravo prema odvjetničkoj tarifi.¹¹⁹ Nedostatak zakona je što ne određuje najveće moguće umanjeње u odnosu na iznose propisane Tarifom. Bitno je naglasiti da se za pružanje pravne pomoći za koje se ne izdaje uputnica ne predviđa isplata naknade od strane države, već je riječ o pomoći koju pružatelji obavljaju na svoj teret - znači, besplatno.

Na obavljanje nadzora kako tijela koje odobrava besplatnu pravnu pomoć, tako i pružatelja, ovlašteno je Ministarstvo pravosuđa. U provođenju nadzora Ministarstvo raspolaže širokim ovlastima od prava uvida u spis do brisanja udruga iz registra pružateljica besplatne pravne pomoći te iniciranja postupka pred disciplinskim tijelima HOK-a.¹²⁰

Pored Ministarstva, nadzor nad savjesnim i stručnim pružanjem pomoći po službenoj dužnosti vrši tijelo pred kojim se vodi postupak u kojem se ostvaruje pravo na besplatnu pravnu pomoć. O uočenoj nesavjesnosti ili nestručnosti obavještava se ured državne uprave, Ministarstvo, ali i stranka, neovisno o tome tko je punomoćnik, što ranije nije bio slučaj.¹²¹

5.7. Kritički osvrt na Nacrt prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

5.7.1. Ograničenja opsega pružanja pravne pomoći

Nacrt sadrži niz nejasnih normi oko opsega pružanja besplatne pravne pomoći. Prva nelogičnost vezana je uz nedovoljnu diferencijaciju sadržaja općih pravnih informacija, početnog pravnog savjeta i pravnog savjeta čiji je smisao nejasan. Dvojbeno je i hoće li država plaćati davanje općih informacija i početnih pravnih savjeta.¹²² Naime, nepostojanje uputnice čini stvaranje pouzdane evidencije nemogućim, pa se daje zaključiti da će udruge, pravne klinike i prije svega odvjetnici, pružanje općih informacija i početnih savjeta morati obavljati besplatno. Jednako tako, korisnik će moći tražiti drugo, pa i treće mišljenje, pošto nema načina da se utvrdi je li pravo na početni savjet i opće informacije već konzumirano.

Nedostatak je Nacrta što među taksativno nabrojenim oblicima pravne pomoći nema prava na oslobođenje od troškova dokazivanja. Konzervativno tumačenje govorilo bi da je oslobođenje od ovih troškova stranci jedino moguće tražiti pred sudskim i upravnim tijelima prema ZPP-u, tj. ZOUP-u (vidi *supra* 3.2.).¹²³

oko 1 euro po glavi stanovnika za besplatnu pravnu pomoć. S druge strane, na europskom vrhu po izdvajanjima je Engleska (49 eura po glavi), a slijedi je Škotska (40 eura). Prosječan europski iznos iznosi oko 6 eura (Danska, Njemačka), a najmanje izdvajaju Letonija (0.24 eura) i Latvija (0.1 euro po stanovniku). Vidi: Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference..., A comparative analysis, cit., str. 2-29.

¹¹⁹ Tako u Austriji, Češkoj, Danskoj, Engleskoj, Finskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Irskoj, Latviji, Letoniji, Luksemburgu, Norveškoj, Portugalu, Škotskoj, Švedskoj i Švicarskoj. Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference..., Country survey, cit., str. 2-29.

¹²⁰ Čl. 49-52. Nacrta.

¹²¹ Naime, čl. 90. st. 3. ZPP-a kao da smatra da su odvjetnici imuni na nepravilno zastupanje stranaka: "Ako utvrdi da punomoćnik koji nije odvjetnik nije sposoban obavljati tu dužnost, sud će upozoriti stranku na štetne posljedice koje mogu nastati zbog nepravilnog zastupanja." Slično pravilo ne postoji za slučajeve kad se kao punomoćnik stranke pojavljuje odvjetnik.

¹²² Pravo na besplatni početni pravni savjet poznaju npr. pravni sustavi Austrije, Belgije, Češke, Engleske, Francuske, Njemačke, Letonije, Luksemburga, Norveške, Portugala i Škotske. Teret obavljanja ove vrst pravne pomoći negdje leži na samim odvjetnicima (Austrija, Belgija, Letonija), odvjetničkim komorama (Češka), ili državi koja je ili samo plaća (Njemačka, Škotska) ili sama pruža putem specijaliziranih organa (Francuska, Portugal). Iz: Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001 - Access to Justice..., Country survey, cit., str. 2-29.

¹²³ Pravo na oslobođenje od snošenja troškova izvođenja dokaza predviđeno je u zakonima Slovenije, Finske i Litve; vidi *supra*.

Osobite kritike mogu se uputiti na sporove za koje besplatnu pravnu pomoć nije moguće tražiti. Pod tim prvenstveno mislimo na isključenje sporova u nadležnosti trgovačkih sudova. Naime, zakonodavac zaboravlja da se pred trgovačkim sudovima ne javljaju samo subjekti trgovačkog prava u obavljanju trgovačke djelatnosti (subjektivno-objektivni kriterij). Kao stranke javljaju se i pomorci sa sporovima iz ugovora o radu,¹²⁴ ali često i radnici koji vode radne sporove protiv trgovačkih društava nad kojim je otvoren stečaj.¹²⁵ Ministarstvo smatra da je zaštita ovih skupina osigurava pravom na pravnu pomoć koju pruža sindikat, zaboravljajući pritom da ona postoji samo za članove sindikata.¹²⁶ Kako članstvo u sindikatu nije obvezno, a sindikalno organiziranje je sve slabije, jasno je da ove sporove nikako ne bi trebalo isključiti od prava na asistenciju države.¹²⁷

Nije također jasan razlog zašto su od pružanja pravne pomoći isključeni sporovi za naknadu štete. Točno je da se u ovim slučajevima pravna pomoć može ostvariti zaključivanjem *pactum de quota litis*, no zaključivanje takvog ugovora nije obveza odvjetnika. Izgledi za uspjeh i očekivani dobitak u sporu ključni su elementi kojima se većina odvjetnika, ili bi barem tako autor učinio, vodi prilikom odlučivanja o načinu naplate nagrade. S druge strane, postupci za naknadu štete mogu biti veoma dugotrajni i neizvjesni, pogotovo ako nasuprot oštećenom stoji moćno osiguravajuće društvo. Zbog toga bi možda bilo bolje dopustiti pružanje besplatne pravne pomoći i za sporove o naknadi štete ako ugovor *de quota litis* nije sklopljen. Jednako vrijedi i za postupke o smanjenju uzdržavanja, pošto je diskrecijska ocjena tijela zaduženog za odobravanje besplatne pravne pomoći hoće li propuštanje podmirivanja plaćanja uzdržavanja cijiniti kao opravdano ili ne.

5.7.2. Postupak i pretpostavke odobravanja besplatne pravne pomoći

Iako relativno kratak, Nacrt sadrži niz nelogičnih normi koje postupak odobravanja pravne pomoći čine teško primjenjivim.

Kao tijela ovlaštena za odlučivanje o zahtjevu za besplatnu pravnu pomoć određeni su županijski uredi državne uprave. Možda bi bilo bolje, s obzirom na pristupačnost građanima, dopustiti da općine i gradovi te njihova upravna tijela odlučuju, ili makar zaprimaju zahtjeve.

Rokovi za odlučivanje o zahtjevu su prilično kratki (15 dana, odnosno 8 dana od podnesene žalbe), no samo su instruktivne prirode jer nedostaje sankcija za njihovo prekoračenje. Postupak se tako može produžiti unedogled. Eventualno bi se moglo primijeniti pravilo upravnog postupka o dopuštenosti žalbe uslijed nerješavanja tijela o roku (tzv. "šutnja administracije").¹²⁸ Nije određeno ni kako će zakašnjelo pozitivno rješenje korisnikova zahtjeva, bilo u prvostupanjskom postupku, postupku pred Ministarstvom ili pred Upravnim sudom, utjecati na naknadu troškova koje je korisnik imao od trenutka postavljanja zahtjeva do izdavanja uputnice.

Nelogično je i pravilo da se za ulaganje redovitih pravnih lijekova mora ishoditi nova uputnica. Ako se usporedi duljina trajanja postupka za izdavanje uputnice (15 dana samo za odluku ureda) i duljina žalbenih rokova (u pravilu 15, a nekada i 8 dana) te vrijeme potrebno za pripremu žalbe, za očekivati je da će njen trošak stranke same morati snositi

¹²⁴ Čl. 34. b. ZPP.

¹²⁵ Temeljem čl. 212. st. 5. i čl. 214. st. 3. ZPP-a pravna posljedica otvaranja stečajnog postupka jest prekid postupka kod općinskog suda i ustupanje predmeta nadležnom trgovačkom sudu.

¹²⁶ V. Obrazloženje vezano uz čl. 4. Nacrta.

¹²⁷ Naravno, i dalje postoji mogućnost oslobođenja od plaćanja troškova postupka prema pravilima ZPP-a. Ali, iako i Nacrt upozorava da njegova rješenja ne supstituiraju odredbe o pružanju pravne pomoći temeljem drugih zakona, za očekivati je da će stupanjem ZBPP-a na snagu, sudovi još rjeđe nego dosad oslobađati stranku plaćanja troškova postupka.

¹²⁸ ZOUP, čl. 218. st. 2.

pošto će odluka ureda često doći prekasno. Zato bi bilo mnogo razumnije postupak pribavljanja nove uputnice odrediti samo za ulaganje izvanrednih pravnih lijekova. Hoće li stranka imati pravo na naknadu u međuvremenu isplaćenih troškova nije riješeno.

Posebno je neobičan način na koji "užu obitelj" shvaća Nacrt. Ona ne obuhvaća onog člana protiv kojeg je postupak pokrenut, no obuhvaća sve osobe između kojih postoji obveza međusobnog uzdržavanja po posebnim propisima, neovisno o tome da li se uzdržavanje zaista i daje¹²⁹ te neovisno o tome postoji li zaista među njima zajednica života.¹³⁰ Kada se uzme u obzir način na koji obvezu uzdržavanja shvaćaju drugi propisi,¹³¹ takav izbor je još manje logičan.

Nejasnoće postoje i oko toga tko odobrava besplatnu pravnu pomoć iz razloga pravičnosti (sud ili županijski ured).¹³² Imperfektno pravilo o obvezi korisnika da poduzme sve potrebne mjere za mirno rješenje spora također nema mnogo smisla.¹³³

Ako se uzme u obzir nizak imovinski cenzus potreban za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć, upitan je broj osoba koje će na nju imati pravo. Naime, iznos minimalne plaće vrlo je nizak (2169,65 kuna za 2006. godinu),¹³⁴ a za ostvarivanje prava na potpuno besplatnu pravnu pomoć (bez participacije korisnika) potrebno je imati prihode koji ne premašuju 50 % tog iznosa.

Nelogično je formulirano i pravilo da se materijalno stanje podnositelja ne ispituje ako prima "socijalnu naknadu temeljem odluke nadležnog državnog tijela u skladu s propisima koji reguliraju prava iz socijalne skrbi."¹³⁵ Postoje razni oblici socijalnih naknada,¹³⁶ pa je potrebno detaljnije označiti o kojima je od njih riječ. Postojanje nekih od njih (npr. osobne invalidnine) ne znači i sveukupno lošu ekonomsku situaciju obitelji i zato nije razumno isključiti ove osobe od provjere imovine.

Daleko najveće kritike mogu se uputiti široko postavljenim ovlastima ureda da odbije zahtjev za besplatnom pravnom pomoći i kada je korisnik udovoljio materijalnom cenzusu, ako je posrijedi objesno parničenje ili su očekivanja podnositelja u suprotnosti s konačnim ishodom u sličnim sporovima.¹³⁷ Znači, prije izdavanja uputnice, od ureda se traži da izvrši brzu kvalifikaciju spora i utvrdi činjenice, predvidi tijek trajanja, pa i sam završetak spora, tj. da u 15 dana obavli posao za koji će sudovima ili upravnim tijelima trebati mjeseci. Pitanje je ima li ured vremena i stručnosti činiti ovakve procjene? On konačno na raspolaganju ima samo izjavu podnositelja, zar će iz nje iščitati sve potrebne podatke?

Sva četiri postavljena kriterija objesnog parničenja podložna su interpretacijama i nemaju određeni pravni sadržaj. Takva sloboda tumačenja mogla bi dovesti do pojave da upravni organi, zbog malih sredstava, bahatosti ili drugih razloga, neopravdano odbijaju zahtjeve za pružanjem besplatne pravne pomoći. Stoga bi možda bilo bolje suziti mogućnost odbijanja postavljanjem određenijih uvjeta, pa i isključiti primjenu diskrecijske ocjene kod nekih vrsta sporova (npr. o uzdržavanju ili skrbništvu).¹³⁸

¹²⁹ Čl. 3. i čl. 14. Nacrta.

¹³⁰ Zajednica života uključuje ne samo emotivnu bliskost, već i dijeljenje financijskih resursa, ali i životnog prostora. Suprotno u točki 5. Obrazloženja.

¹³¹ Čl. 172. st. 4. ZPP-a kazuje da će sud pri donošenju odluke o oslobođenju od plaćanja troškova postupka: "brižljivo ocijeniti sve okolnosti, a osobito uzeti u obzir vrijednost predmeta spora, broj osoba koje stranka uzdržava i prihode koje imaju stranka i članovi njezine obitelji." Dakle, uzimaju se u obzir stvarna davanja za uzdržavanje.

¹³² Čl. 6. Nacrta.

¹³³ Čl. 8. Nacrta.

¹³⁴ Čl. 20. Naredbe o iznosima osnovica za obračun doprinosa za obvezna osiguranja za 2006. godinu, NN br. 139/05.

¹³⁵ Čl. 14. st. 2. Nacrta.

¹³⁶ Zakon o socijalnoj skrbi (NN br. 73/97., 27/01., 59/01., 82/01. i 103/03.) nabroja ova prava: 1. savjetovanje, 2. pomaganje u prevladavanju posebnih teškoća, 3. pomoć za uzdržavanje, 4. pomoć za podmirenje troškova stanovanja, 5. jednokratna pomoć, 6. doplatka za pomoć i njegu, 7. pomoć i njega u kući, 8. osobna invalidnina, 9. osposobljavanje za samostalan život i rad, 10. skrb izvan vlastite obitelji i druge pomoći.

¹³⁷ Čl. 25. Nacrta.

¹³⁸ Rješenja o izuzimanju sporova određene vrste sadrže zakonodavstva Irske, Švedske (obiteljskopravni sporovi) i Engleske (sporovi o uzdržavanju i skrbništvu nad djecom). Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001 - Access to Justice..., cit., str. 8., 16. i 27.

Nacrt ne pojašnjava što će biti s prijavama koje su točne, ali se ispostavi da su nepotpune. Takvi zahtjevi mogu se i odbaciti i odbiti, ali bitno drukčije posljedice odluke usvajanja jednog ili drugog rješenja čine potrebnim pojašnjenje zakonodavca.¹³⁹

Prijedlogu nedostaju i detaljnije norme o tome tko temeljem izdane uputnice ima pravo vršiti izbor pružatelja pravne pomoći i na koji način se ovaj izbor obavlja.

5.7.3. Ostala pitanja u vezi s pružanjem pravne pomoći

Kao subjekte ovlaštene na pružanje pravne pomoći zakon određuje odvjetnike, pravne klinike i udruge. Zamjerka se može uputiti upravo na pravila koja reguliraju pružanje pravne pomoći od ovih posljednjih subjekata.

Naime, da bi udruge mogle pružati besplatnu pravnu pomoć, potrebno je da poslove unutar udruge obavlja osoba koja udovoljava visokim uvjetima stručnosti. Iako je to potrebno radi zaštite korisnika, postavlja se pitanje nisu li postavljeni zahtjevi ipak previsoki. Udruge već zapošljavaju jedan broj osoba koje nemaju položen pravosudni ili državni ispit, ili čak nemaju ni opće pravno obrazovanje, a godinama pružaju pravnu pomoć. Takve osobe bile bi isključene od daljnjeg djelovanja, a nove kadrove koji ispunjavaju uvjete nije jednostavno steći.¹⁴⁰ Stoga bi možda trebalo omogućiti osobama sa samo završenim dodiplomskim studijem prava i osobama koje već imaju višegodišnje radno iskustvo na poslovima pružanja pravne pomoći da ih i nadalje obavljaju.

Osobitoj kritici treba izvrći prijedlog o obveznom potpisivanju izjave o odricanju od prava na naknadu štete kada pravnu pomoć pružaju udruge i pravne klinike. Očito se željelo zaštititi ove pružatelje od odgovornosti, no nejasno je zašto se nije vodilo računa i o korisnicima, pa se npr. uvelo obvezno osiguranje kao što postoji za odvjetnike,¹⁴¹ ili uspostavio fond koji bi temeljem uplaćenih doprinosa članova isplaćivao naknade štete. Ovakvo izuzimanje čitavog kruga subjekata od obveze naknade štete protivno je duhu i pravilima odštetnog prava.¹⁴²

Vrhunac je licemjerja zakonodavca propisivanje strogih rokova za vraćanje uputnica. Naime, iako je pružatelju u interesu da njegovi troškovi budu što prije naplaćeni, moguće je zamisliti situacije kada se uputnica neće moći vratiti u tako kratkom roku (bolest, odsutstvo). Sankcija koja slijedi je i neprimjereno oštra - pružatelj nema pravo na nikakvu naknadu i sam snosi teret pružene pravne pomoći. Nažalost, država nikada ne osjeti potrebu za tako drakonskim kažnjavanjem vlastite nemarnosti. Stoga je dvolično da država pred pružatelje postavlja ovakve zahtjeve sve dok sam Nacrt ne sadrži mjerila o visini nagrade, kao ni ikakav rok (čak ni instruktivne prirode) u kojem će država pruženu pravnu pomoć platiti.¹⁴³

Nacrt predviđa pravo na žalbu Ministarstvu, tj. pokretanje upravnog spora u slučaju donošenja rješenja o obustavi besplatne pravne pomoći, no ništa ne govori o pravu na žalbu korisnika kojem je opseg prava na pravnu pomoć smanjen. Riječ je vjerojatno o omašci,

¹³⁹ Prema čl. 23. Nacrta, navođenje netočnih podataka u zahtjevu za posljedicu ima ne samo odbijanje zahtjeva, već i zabranu podnošenja novog u trajanju od 6 mjeseci.

¹⁴⁰ Naime, novim Zakonom o državnim službenicima i namještenicima (NN br. 92/05.) ne postoji mogućnost polaganja državnog stručnog ispita za osobe zaposlene izvan državne uprave, pa stoga ni mogućnost da nevladine udruge same stvaraju kadrove koji bi udovoljavali uvjetima za pružanje besplatne pravne pomoći.

¹⁴¹ Slično rješenje postoji u Sloveniji, vidi supra, bilj. 72.

¹⁴² Zakon o obveznim odnosima (NN br. 35/05.) u čl. 1045. propisuje da je svatko dužan drugome naknaditi štetu, ako ne dokaže da je nastala bez njegove krivnje.

¹⁴³ Osim ako je cilj ove norme isključivo da država, računajući da će svakako biti slučajeva u kojima će se rok prekoračiti, zadrži što je moguće više sredstava u proračunu. To potvrđuje i Obrazloženje Nacrta Prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći koje u vezi s čl. 30. daje ovakvo objašnjenje: "Kratki rokovi trebaju omogućiti i racionalno korištenje sredstava koja se u Državnom proračunu osiguravaju za besplatnu pravnu pomoć i omogućiti što širem krugu osoba ostvarivanje ovoga prava."

no potrebno ju je ukloniti jer predstavlja povredu Ustava.¹⁴⁴ Također, ponovno nema pravila o tome kako će naknadno pozitivno rješenje žalbe ili upravnog spora utjecati na troškove koje je korisnik do tada imao.

Prava zbrka nastaje kad se promotre pravila o stupanju na snagu i primjeni zakona, koja su vremenski razdvojena što je, osim kad se radi o stupanju na snagu samo nekih odredbi zakona, nepoznato u pravnoj teoriji.¹⁴⁵

6. Zaključak

Ustavno pravo na jednak pristup pravosuđnom sustavu za sve građane nikako se ne iscrpljuje samo u obvezi države da organizira sudski aparat i propiše jednakost svih građana pred zakonom. Ni najoštrije zabrane diskriminacije same ne mogu ukloniti teškoće pred kojima se nalaze osobe s ruba društva, niskog imovinskog statusa, a često i niskog obrazovanja. Pošto ne mogu platiti troškove koje pokretanje pravnih postupaka nosi, nisu u mogućnosti zaštititi svoja prava. Stoga su ti građani u pravom smislu riječi obespravljeni.

Zadaća je svake socijalne države, pa tako i Republike Hrvatske, ublažavati posljedice socijalne nejednakosti. Kada govorimo o pravu na pravnu zaštitu, to uključuje pomoć u plaćanju svih ili nekih od troškova postupka.

Analizom postojećeg zakonskog modela pružanja pravne pomoći u Republici Hrvatskoj utvrđeno je da postoji raskorak između mogućnosti za ostvarenje prava na pomoć u pokriću troškova postupka i stvarnih potreba građana. Cjelovit sustav asistencije ne postoji, već je velikim dijelom prepušten nevladinim udrugama, osobito na područjima zahvaćenim ratnim razaranja i migracijom stanovništva. I dok je takvo stanje bilo neprihvatljivo, ali očekivano u poratnim godinama, nije dopustivo njegovo daljnje toleriranje.

Za razliku od većine zapadnoeuropskih, pa i tranzicijskih zemalja koje pravo na besplatnu pravnu pomoć detaljno i sustavno reguliraju, u Republici Hrvatskoj ona i dalje ostaje nepotpuno i nejasno uređena, bez tijela i zakona koje bi na sustavan način obradilo ovo pitanje. Teret besplatnog zastupanja kod nas je velikim dijelom prebačen na Hrvatsku odvjetničku komoru, a sudovi su zbog manjka sredstava sve restriktivniji u oslobađanju stranaka od plaćanja troškova postupka. Iako se autor zalaže za nastavak *pro bono* zastupanja odvjetnika, očito je da odvjetnici nisu, niti bi trebali biti subjekti koji bi teret besplatnog zastupanja morali sami iznijeti. To je zadaća ne toliko ekonomski snažnog, koliko demokratskog i socijalno osjetljivog društva; društva koje poštuje ustavna i međunarodnim pravom priznata ljudska prava.

Možda je zato i svijest o potrebi provođenja u djelo jednakog prava na pristup pravosuđu bez obzira na materijalne prilike, a ne samo politički kriteriji Europske unije, jedan od razloga za izradu prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Iako u mnogim odredbama manjkav, nedorečen i restriktivan, u novije vrijeme to je prvi pokušaj sustavnog uređivanja besplatne pravne pomoći i treba ga podržati. Stoga vjerujem da će i ovaj Zakon, poboljšani i doraden jer to je nužno potrebno, biti jedan od elemenata koji će naše društvo činiti društvom pravde, a ne obespravljanja.

¹⁴⁴ Člankom 18. Ustava RH jamči se pravo na žalbu protiv pojedinačnih pravnih akata donesenih u postupku prvog stupnja pred sudom ili drugim ovlaštenim tijelom. Pravo na žalbu može se isključiti samo ako je osigurana druga pravna zaštita, što ovdje nije slučaj.

¹⁴⁵ Naime, Nacrt prvo u čl. 62. kazuje da zakon stupa na snagu 8 dana od dana objave u Narodnim novinama, a ranije u čl. 59. da se primjenjuje od 1. siječnja godine koja slijedi nakon donošenja zakona, ako je donijet nakon 1. srpnja.

Summary

Organization of the judicial system and equal access to justice are basic preconditions for establishing an effective legal remedy system. But there are also numerous and vast financial requirements set for those who intend to engage in judicial proceedings. Therefore, legal systems in modern states offer help to those without sufficient financial means, covering their litigation expenses, awarding free representation, providing legal advice etc.

The right to free legal aid has been increasingly recognized as one of integral components of the access to justice right. It is protected in the documents of international organizations (the Council of Europe and the European Union) presented in this paper. The author applies a comparative approach by comparing excerpts of free legal aid acts from Slovenia, Lithuania and Finland.

The paper includes the means of enforcement of the right to free legal aid according to the legislation in force in the Republic of Croatia, but also includes the author's critical view on both present and future solutions presented in the Draft Articles on the Legal Aid Act analysis.

Keywords: access to justice, legal aid, right of action

Popis literature

a) knjige:

- Crnić, Ivica, i dr., Novote u parničnom postupku, Zagreb, Organizator, 2003.
Triva, Siniša, Dika, Mihajlo, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, Narodne novine, 2004.
Triva, Siniša, et al., Rječnik trgovačkog prava, Zagreb, Masmedia, 1997.

b) članci:

- Barić, Sanja, Pravna pomoć i neprofitne organizacije u Republici Hrvatskoj s posebnim osvrtom na iskustva RI-Centra i Klinike Pravnog fakulteta u Rijeci, Rijeka, ZPFR, vol. 25, 2/2004, str. 935-955.
Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001. - Access to Justice (Legal aid, Lawyers Fees and Recovery of Costs), A comparative analysis of the legal situation in Europe, Berlin, 2001.
Bundesrechtsanwaltskammer, European Conference 2001. - Access to Justice (Legal aid, Lawyers Fees and Recovery of Costs), Country survey, Berlin, 2001.
Giunio, Miljenko, Postulacijska sposobnost, nadripisarstvo i ostalo, Zagreb, Pravo u gospodarstvu, br. 4/1997, str. 704-713.
Hanžeković, Marijan, Dostupnost pravdi - fikcija i praksa, Zagreb, Odvjetnik, god. 74, 9-10/2001, str. 15-22.
Marić, Marko, Nekoliko pitanja oko zabrane zastupanja nadripisarar, Zagreb, Naša zakonitost, br. 4/89, str. 542-544.
Slakoper, Zvonimir, O mogućim posljedicama prihvaćanja novele članka 89. Zakona o parničnom postupku, Zagreb, Pravo i porezi, br. 2/1998, str. 40-46.
Uzelac, Alan, Obvezatno odvjetničko zastupanje - prilog diskusiji o reformi hrvatskog parničnog prava; Zagreb, Pravo u gospodarstvu, br. 2/1997, str. 149-185.

c) vrela s Interneta

- Nacrt Prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći sa pratećim materijalima, <http://www.pravosudje.hr>, 17. ožujka 2006.

Praksa Europskog suda za ljudska prava: <http://www.echr.coe.int/echr>, 19. veljače 2005.
 Praksa Vrhovnog suda Republike Hrvatske: <http://www.vsrh.hr>, 5. ožujka 2006.
 Uzelać, A., Pristup pravosuđu: analiza stanja u RH i sažetak teza o mogućim pravcima projekta, <http://alanuzelac.from.hr/Pdf/access.pdf>, 27. veljače 2006.

d) pravni akti

Europska unija

Direktiva Europskog vijeća 2000/43 o provođenju načela jednakog tretmana osoba neovisno o rasnom i etničkom porijeklu (Directive 2000/43 of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin), Official Journal of the European Communities, L 180/22, od 19. 7. 2000.

Direktiva 2002/8 za olakšanje pristupa pravosuđu u međudržavnim sporovima uspostavljanjem minimalnih zajedničkih pravila za pravnu pomoć u takvim sporovima (Directive 2002/8 of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes), Official Journal of the European Communities, L 26/41, od 31. 1. 2003.

Povelja temeljnih prava Europske unije (Charter of Fundamental Rights of the European Union), Official Journal of the European Communities, L 364/01, od 18. prosinca 2000.

Republika Finska

Zakon o pravnoj pomoći*

Republika Hrvatska

l) zakonski i podzakonski tekstovi

Kazneni zakon, NN br. 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 105/04. i 84/05.

Kodeks odvjetničke etike, objavljen u glasilu Odvjetnik, Zagreb, br. 7-8/1999, str. 3-12.

Naputak za izdavanje potvrde o imovnom stanju, NN br. 92/95.

Naredba o iznosima osnovica za obračun doprinosa za obvezna osiguranja za 2006. godinu, NN br. 139/05.

Ovršni zakon, NN br. 57/96., 29/99., 42/00., 173/03. i 151/04.

Statut Hrvatske odvjetničke komore, NN br. 25/95. i 92/99.

Tarifa o nagradama i naknadi troškova za rad odvjetnika, NN br. 91/04.

Ustav Republike Hrvatske, NN br. 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01. (roč. tekst) i 55/01. (ispravak).

Zakon o azilu, NN br. 103/03.

Zakon o kaznenom postupku, NN br. 110/97., 27/98., 112/99., 58/02., 143/02. i 62/03. (pročišćeni tekst).

Zakon o obveznim odnosima, NN br. 35/05.

Zakon o odvjetništvu, NN br. 9/94.

Zakon o parničnom postupku Sl. l. SFRJ br. 4/77., 36/77., 36/80., 69/82., 58/84., 74/87., 57/89., 27/90.; NN br. 34/91., 53/91., 91/92., 58/93., 111/99., 88/01. i 117/03.

Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima, Sl. l. SFRJ br. 43/82., 72/82.; NN br. 53/91. i 88/01.

Zakon o sudskim pristojbama, NN br. 26/03.

Zakon o upravnim pristojbama, NN br. 8/96., 77/96., 95/97., 131/97., 68/98., 66/99., 116/00., 163/03., 17/04., 110/04., 141/04., 150/05. i 153/05.

Zakon o zaštiti osobnih podataka, NN br. 103/03.

* Tekst finskog Zakona o pravnoj pomoći (Oikeusapulaki) vidi na: http://europa.eu.int/comm/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/national_law_fin_oikeusapulaki_en.pdf, 19. ožujka 2006.

II) međunarodni ugovori

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN MU br. 18/97., 6/99., 8/99. (ispr.); te ratifikacija dodatnih protokola u NN MU br. 14/02., 13/03., 9/05 i 1/06.

Haška konvencija o građanskom postupku, Sl. I. SFRJ MU br. 6/62., te NN MU br. 4/94.

Konvencija o olakšanju pristupa pravnoj zaštiti, Sl. I. SFRJ MU br. 4/88., te NN MU br. 4/94.

Republika Litva

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći*

Republika Slovenija

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći*

* Law on state guaranteed legal aid: <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=254704&Condition2=>, 13. ožujka 2006.

* Zakon o brezplačni pravni pomoči, objavljen u Uradnom listu Republike Slovenije br. 96/04.

156. str. prazna